

Anna Więcek-Durańska*

Praktyka orzecznicza wykonywania nadzoru prewencyjnego oraz umieszczenia w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym osób stwarzających zagrożenie

1. WPROWADZENIE

Niniejszy raport przedstawia wyniki badań aktowych dotyczących stosowania nadzoru prewencyjnego oraz umieszczenia w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym (dalej KOZZD lub Ośrodek) osób stwarzających zagrożenie na podstawie ustawy z 22.11.2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzającymi zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób¹. Badania te zostały przeprowadzone w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości (dalej Instytut) z inicjatywy Departamentu Wykonania Orzeczeń i Probacji Ministerstwa Sprawiedliwości.

Przepisy dotyczące stosowania środków postpenalnych (nadzoru prewencyjnego oraz umieszczenia w KOZZD) wprowadzone powyższą ustawą weszły w życie 22.01.2014 r.

Wprowadzeniu wyżej wymienionej ustawy już od chwili podjęcia prac legislacyjnych towarzyszyły liczne kontrowersje natury prawnej, czego wyrazem było skierowanie 16.05.2014 r. przez Rzecznika Praw Obywatelskich (dalej RPO lub Rzecznik) wniosku do Trybunału Konstytucyjnego (dalej TK) o stwierdzenie niezgodności niektórych jej unormowań z Konstytucją RP².

Zgodnie ze zmianami wynikającymi z art. 13 ustawy z 20.02.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw³ przepisy te mają zastosowanie jedynie do osób skazanych za czyn popełniony przed dniem 1.07.2015 r.

* Dr Anna Więcek-Durańska jest starszym specjalistą badawczo-technicznym w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości w Warszawie.

¹ Dz.U. poz. 24 ze zm. – dalej u.p.o.z.p.

² Wniosek II.517.1093.2014.ED/ST RPO z 16.05.2014 r. do TK o stwierdzenie niezgodności z Konstytucją RP (Dz.U. z 1997 r. poz. 483 ze zm.) niektórych unormowań ustawy z 22.11.2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, por. https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/WG_TK_ustawa_o_postepowaniu_wobec_osob_z_zaburzeniami.pdf (dostęp: 22.10.2016 r.).

³ Dz.U. poz. 396.

Badanie obejmowało sprawy, w których dyrektor zakładu karnego wnioskował o uznanie więźnia za osobę stwarzającą zagrożenie na podstawie omawianej ustawy. Analizie poddano zarówno orzekanie środków postpenalnych w postaci nadzoru prewencyjnego lub umieszczenie w Ośrodku, jak i praktykę ich wykonywania. W szczególności zwrócono uwagę na zgodność stosowanych procedur z obowiązującymi regulacjami prawnymi, w tym także na utrudnienia w wykonywaniu niniejszych środków.

2. UREGULOWANIA PRAWNE DOTYCZĄCE POSTĘPOWANIA WOBEC OSÓB Z ZABURZENIAMI PSYCHICZNYMI STWARZAJĄCYMI ZAGROŻENIE ŻYCIA, ZDROWIA LUB WOLNOŚCI SEKSUALNEJ INNYCH OSÓB

Ustawa o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzającymi zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób od samego początku wzbudzała liczne kontrowersje natury prawnej. Przewiduje ona bowiem możliwość zastosowania nadzoru lub umieszczenia w placówce zamkniętej osób, które odbyły już karę pozbawienia wolności⁴.

Geneza oraz okoliczności powstania omawianej regulacji prawnej sięgają ustawy z 7.12.1989 r. o amnestii, w której to wyroki śmierci zamieniono na kary 25 lat pozbawienia wolności⁵.

Ustawodawca określił (art. 1 u.p.o.z.p.), że środek ten może zostać orzeczony przez sąd w sytuacji, gdy jednocześnie spełnione są następujące przesłanki:

- osoba odbywa prawomocnie orzeczoną karę pozbawienia wolności lub karę 25 lat pozbawienia wolności;
- kara wykonywana jest w systemie terapeutycznym;
- w trakcie postępowania wykonawczego u skazanego występowały zaburzenia psychiczne w postaci upośledzenia umysłowego, zaburzenia osobowości lub zaburzenia preferencji seksualnych;
- zaburzenia psychiczne mają taki charakter lub nasilenie, że zachodzi co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat.

Zgodnie z art. 9 u.p.o.z.p. z wnioskiem o uznanie skazanego za osobę stwarzającą zagrożenie i zastosowanie jednego z przewidzianych środków postpenalnych występuje dyrektor zakładu karnego. Każdy wniosek powinien zawierać opinię o skazanym, a także informację o wynikach dotychczas stosowanych programów terapeutycznych oraz postępach w resocjalizacji.

Właściwym sądem do rozpatrzenia sprawy w pierwszej instancji jest sąd okręgowy, właściwy dla siedziby zakładu karnego. Według art. 2 ust. 3 u.p.o.z.p.

⁴ M. Królikowski, A. Sakowicz, *Granice legalności postpenalnej detencji sprawców niebezpiecznych*, „Forum Prawnicze” 2013/5.

⁵ M. Bocheński, *Kogo „uleczy” Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2013/3.

w postępowaniu sądowym stosuje się odpowiednio przepisy ustawy z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego o postępowaniu nieprocesowym ze zmianami wynikającymi z u.p.o.z.p. Warto zaznaczyć, że postępowanie toczy się z udziałem prokuratora, a sąd orzeka na rozprawie w składzie trzech sędziów zawodowych.

Aby zapewnić ochronę i pomoc prawną osobie, wobec której toczy się postępowanie o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie, sąd z urzędu ustanawia jej pełnomocnika, chyba że osoba ta reprezentowana jest przez pełnomocnika ustanowionego z wyboru. Należy podkreślić, że pełnomocnik podejmuje działania nie tylko w trakcie toczącego się postępowania przed sądem, ale również przez cały okres, kiedy reprezentowana przez niego osoba jest uznana za osobę stwarzającą zagrożenie (art. 12 u.p.o.z.p.). Udział pełnomocnika w postępowaniu sądowym jest obowiązkowy.

Sąd po otrzymaniu wniosku dyrektora zakładu karnego podejmuje czynności zmierzające do ustalenia, czy osoba której dotyczy wniosek faktycznie takie zagrożenie stwarza. Ustawodawca nie podaje jednak konkretnych terminów na podjęcie takich działań, lecz wskazuje, że powinny być podjęte niezwłocznie (art. 10 ust. 1 u.p.o.z.p.).

W celu ustalenia, czy spełnione zostały wszystkie przesłanki, również te związane z rodzajem i charakterem zaburzeń psychicznych, sąd powołuje dwóch biegłych lekarzy psychiatrów; w sytuacji, gdy jest podejrzenie występowania u skazanego zaburzeń osobowości powołuje biegłego psychologa, a w odniesieniu do osób z zaburzeniami preferencji seksualnych biegłego seksuologa sądowego. Zgodnie z art. 11 u.p.o.z.p. powołanie przez sąd odpowiednich specjalistów powinno nastąpić w terminie 7 dni od dnia otrzymania wniosku. Ponadto, jeżeli biegli lekarze psychiatrzy zgłoszą taką konieczność, to badanie psychiatryczne może być połączone z obserwacją w zakładzie psychiatrycznym (art. 13 u.p.o.z.p.).

Należy podkreślić, że według art. 10 ust. 2 u.p.o.z.p. fakt zakończenia odbywania kary pozbawienia wolności przez skazanego nie stanowi przeszkody do orzeczenia wobec niego jednego z przewidzianych środków postpenalnych. Decydująca jest bowiem data wystąpienia z omawianym wnioskiem przez dyrektora placówki penitencjarnej.

Jeżeli osoba, której dotyczy wniosek nie przebywa w zakładzie karnym, to sąd wzywa ją do stawiennictwa na rozprawę, a jeżeli osoba ta uchyla się od stawiennictwa, to sąd może zarządzić poszukiwanie jej, zatrzymanie i doprowadzenie przez policję (art. 15 ust. 2 u.p.o.z.p.).

Sąd po przeprowadzeniu oceny zgromadzonego materiału w sprawie orzeka o potrzebie nadania skazanemu statusu osoby stwarzającej zagrożenie, a tym samym dokonuje oceny, czy jest konieczne zastosowanie wobec osoby stwarzającej zagrożenie nadzoru prewencyjnego lub umieszczenia jej w KOZZD. Ustawodawca podkreśla, że sąd dokonuje tej oceny biorąc pod uwagę całokształt okoliczności sprawy, a w szczególności opinie biegłych, wyniki prowadzonego dotychczas postępowania terapeutycznego oraz możliwość efektywnego poddania się terapii na wolności (art. 14 ust. 1 u.p.o.z.p.).

Nadzór prewencyjny orzeka się wobec osób stwarzających zagrożenie, jeżeli charakter stwierdzonych zaburzeń psychicznych lub ich nasilenie wskazują, że zachodzi wysokie prawdopodobieństwo popełnienia przez tę osobę czynu zabronionego

z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat (art. 14 ust. 2 u.p.o.z.p.). Umieszczenie w Ośrodku odbywa się, gdy wskazane ryzyko jest bardzo wysokie (art. 14 ust. 3 u.p.o.z.p.).

Warto również podkreślić, że na potrzeby zakładanego procesu terapeutycznego osób szczególnie niebezpiecznych, stwarzających poważne zagrożenie dla społeczeństwa powołano KOZZD (rozdział 2 u.p.o.z.p.). Zadaniem Ośrodka jest prowadzenie postępowania terapeutycznego wobec osób stwarzających zagrożenie. Jest to placówka budżetowa podległa ministrowi zdrowia i jest też przez ten resort finansowana.

Zarówno nadzór prewencyjny, jak i umieszczenie w Ośrodku orzeka się bez określania terminu zakończenia pobytu w Ośrodku (art. 14 ust. 4 u.p.o.z.p.).

Ważną kwestią, o której należy wspomnieć, jest kontrola sposobu wykonywania rzeczonych środków przez sąd. W przypadku placówki zamkniętej, jaką jest Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dyssocjalnym, w rozdziale 7 u.p.o.z.p. opisano, jak powinna przebiegać taka kontrola. Podkreślono, że powinna ona być prowadzona nie rzadziej niż raz na 6 miesięcy, a sąd ustala, czy jest niezbędny dalszy pobyt w KOZZD na podstawie opinii lekarza psychiatry oraz wyników postępowania terapeutycznego. Ponadto kierownik Ośrodka zobowiązany jest co 6 miesięcy przesyłać do sądu opinię lekarza psychiatry o stanie zdrowia osoby stwarzającej zagrożenie umieszczonej w Ośrodku i o wynikach postępowania terapeutycznego. Opinię taką powinien przesyłać bezzwłocznie, jeżeli nastąpiła zmiana stanu zdrowia osoby lub jeżeli uznano, że pobyt w ośrodku nie jest konieczny.

W odniesieniu do nadzoru prewencyjnego, ustawodawca nie zawarł żadnych zobowiązań dotyczących kontroli oraz składania i informowania sądu o prowadzonym nadzorze, co wydaje się dużym mankamentem (będzie o tym szerzej w części empirycznej opracowania).

Nadzór prewencyjny jest sprawowany przez komendanta powiatowego policji (miejskiego, rejonowego) na obszarze, na którym osoba stwarzająca zagrożenie przebywa na stałe (art. 22 ust. 2 u.p.o.z.p.). Ustawodawca zobowiązuje osobę stwarzającą zagrożenie, wobec której zastosowano nadzór prewencyjny, do każdorazowego informowania komendanta policji sprawującego nadzór o zmianie miejsca stałego pobytu, miejsca zatrudnienia, danych personalnych, a jeżeli komendant zażąda, to również udzielenia informacji o miejscu aktualnego i zamierzonego pobytu oraz o terminach i miejscach wyjazdów (art. 22 ust. 3 u.p.o.z.p.).

W ramach prowadzonego nadzoru prewencyjnego policji nadano dość szerokie uprawnienia, polegające na możliwości prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych dotyczących osoby stwarzającej zagrożenie, a także gromadzenia i przetwarzania informacji udzielanych przez tę osobę oraz uzyskanych w wyniku czynności operacyjno-rozpoznawczych (art. 23 u.p.o.z.p.).

Uchylenie nadzoru prewencyjnego zostało uregulowane w art. 24 u.p.o.z.p. Może ono nastąpić na wniosek komendanta policji sprawującego nadzór, pełnomocnika lub samego objętego omawianymi czynnościami. Na osobie prowadzącej nadzór ciąży obowiązek niezwłocznego złożenia wniosku o uchylenie nadzoru, po uzyskaniu informacji wskazujących, że nie zachodzi już ryzyko popełnienia czynu zabronionego. Ustawodawca zaznaczył jednak, że wniosek o uchylenie nadzoru

może zostać złożony najwcześniej po upływie 6 miesięcy od dnia zastosowania nadzoru. Ponowne złożenie wniosku może również nastąpić po upływie 6 miesięcy od dnia rozpatrzenia poprzedniego wniosku.

3. PROBLEM KONSTITUCYJNOŚCI USTAWY

Jak już podkreślono, ustawa o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzającymi zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób od samego początku wzbudzała liczne kontrowersje zarówno natury prawnej, jak i etycznej. Przepisy te były szeroko omawiane i budziły wiele emocji zarówno po stronie jej zwolenników, jak i przeciwników.

Zgodnie ze zmianami wynikającymi z ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw przepisy te mają zastosowanie jedynie do osób skazanych za czyn popełniony przed 1.07.2015 r.

Zatem ustawa z 22.11.2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzającymi zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób weszła w życie 22.01.2014 r., a już 16.05.2014 r. do Trybunału Konstytucyjnego został wniesiony przez Rzecznika wniosek o stwierdzenie niezgodności przepisów ustawy z Konstytucją RP⁶.

Rzecznik Praw Obywatelskich wniósł o stwierdzenie niezgodności art. 1 pkt 1 powyższej ustawy z art. 41 ust. 1 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. W uzasadnieniu do wniesionego wniosku⁷ możemy przeczytać, że: „ustawa na zasadzie wyjątku pozwala [...] prewencyjnie wkroczyć w konstytucyjnie chronioną wolność osobistą.[...]. Zdaniem Rzecznika zakładany cel zastosowania przepisów ustawy do sprawców jedynie najgroźniejszych przestępstw nie został zrealizowany. Z art. 1 pkt 1 ustawy wynika, że znajduje ona zastosowanie do każdej osoby, która odbywa prawomocnie orzeczoną karę pozbawienia wolności, wykonywaną w systemie terapeutycznym, o ile spełnia ona także pozostałe przesłanki ustawowe. Stosownie do art. 96 § 1 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy⁸ w systemie terapeutycznym karę odbywają skazani z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, w tym skazani za przestępstwa określone w art. 197–203 Kodeksu karnego⁹, popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, upośledzeni umysłowo, a także uzależnieni [...] oraz skazani niepełnosprawni fizycznie – wymagający oddziaływania specjalistycznego [...]. W myśl art. 96 § 2 k.k.w., w systemie terapeutycznym odbywają karę również skazani, o których mowa w art. 95 § 1 k.k., a więc skazani na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, w stosunku do których sąd orzekł umieszczenie w zakładzie karnym, w którym stosuje się środki lecznicze lub rehabilitacyjne. Ponadto, jeżeli przemawiają za tym względy lecznicze i wychowawcze, w oddziale terapeutycznym mogą odbywać karę także inni skazani, za ich zgodą (art. 96 § 3 k.k.w.). Z przywołanych powyżej przepisów wynika, że w systemie terapeutycznym odbywają więc prawomocnie orzeczoną karę pozbawienia wolności nie tylko sprawcy najgroźniejszych

⁶ K 6/14.

⁷ Zob. przypis 2.

⁸ Dz.U. z 2017 r. poz. 665 ze zm. – dalej k.k.w.

⁹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2017 r. poz. 2204) – dalej k.k.

przestępstw [...]. W ocenie Rzecznika art. 1 pkt 1 ustawy [...] nie spełnia kryterium dostatecznej precyzji. Powoduje on, że krąg potencjalnych adresatów [...] regulacji jest dość szeroki i różnorodny”, co zdaniem RPO nie zostało ograniczone przez przesłanki określone w art. 1 pkt 2 oraz 3 ustawy. W opinii czytamy, że: „Jeśli ustawodawca rzeczywiście chciał ograniczyć stosowanie ustawy do sprawców najgroźniejszych przestępstw, to powinien jasno dać temu wyraz poprzez odpowiednią, skonkretyzowaną redakcję przepisów ustawy, tak jak to uczynił wobec osób odbywających karę 25 lat pozbawienia wolności. W tym zakresie – zdaniem Rzecznika – art. 1 pkt 1 ustawy jest niezgodny z art. 41 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, gdyż, w kręgu osób, w stosunku do których potencjalnie można uruchomić procedurę mającą na celu sprawdzenie, czy nie stwarzają one zagrożenia w rozumieniu ustawy, umieszcza też osoby, które w przeszłości nie popełniły wcale najcięższych przestępstw”.

Innym artykułem ustawy, wobec którego podniesiono zarzut niezgodności z Konstytucją RP, jest art. 9 w zw. z art. 1 pkt 2 oraz 3 u.p.o.z.p. Rzecznik postawił zarzut niezgodności art. 9 w zw. z art. 1 pkt 2 i 3 ustawy z zasadą poprawnej legislacji wynikającą z art. 2 oraz art. 41 ust. 1 Konstytucji RP. Według opinii RPO treść przepisu nie jest precyzyjna, chociaż stanowi podstawę do wszczęcia postępowania mającego na celu ograniczenie wolności osobistej jednostki. W art. 9 nie określono bowiem ram czasowych na wydanie opinii psychiatrycznej i psychologicznej, które stanowią podstawę do skierowania przez dyrektora zakładu karnego do właściwego sądu wniosku o uznanie osoby, której dotyczy wnioski, za osobę stwarzającą zagrożenie; zapis wskazuje jedynie, że powinna być ona wydana w trakcie trwającego postępowania wykonawczego. Zdaniem RPO konieczne jest, aby w treści przepisu znalazł się zapis doprecyzowujący, kiedy opinia powinna być sporządzona, gdyż opinia taka, aby móc stanowić podstawą do wystąpienia przez dyrektora zakładu karnego z wnioskiem o uznanie osoby za stwarzającą zagrożenie, powinna być przede wszystkim aktualna.

Następnym przepisem, wobec którego postawiono zarzuty niezgodności z Konstytucją RP, jest art. 14 ust. 2 i 3 u.p.o.z.p. Rzecznik Praw Obywatelskich w analizowanym wniosku, skierowanym do Trybunału Konstytucyjnego argumentuje, że art. 14 ust. 2 i 3 są niezgodne z zasadą poprawnej legislacji wynikającej z art. 2 oraz art. 41 ust. 1 Konstytucji RP. W przytoczonym artykule zostały użyte niedookreślone zwroty mające charakteryzować prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego jako „wysokie” i „bardzo wysokie”. Rzecznik podkreśla we wniosku do TK, że samo posłużenie się tymi zwrotami z punktu widzenia techniki legislacyjnej nie powinno budzić zastrzeżeń. Jednak w odniesieniu do omawianego przepisu podkreślić należy, że nastąpiła kumulacja owej niedookreśloności norm prawnych¹⁰. Ponadto, jak podkreśla RPO, ustawa nie daje jasnych i precyzyjnych narzędzi umożliwiających wytyczenie granicy pomiędzy wysokim a bardzo wysokim prawdopodobieństwem popełnienia określonych czynów zabronionych.

Zaskarżony został również art. 23 ust. 2 u.p.o.z.p. jako niezgodny z art. 47 i art. 49 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. W ustawie wprowadzono bowiem inne, niż w ustawie o Policji¹¹, przesłanki stosowania kontroli operacyjnej.

¹⁰ Zob. przypis 2.

¹¹ Ustawa z 6.04.1990 r. o Policji (Dz.U. z 2015 r. poz. 355 ze zm.) – dalej ustawa o Policji.

Obejmowały one nie tylko konieczność zapobieżenia określonemu przestępstwu, lecz również trudność w weryfikacji informacji udzielanych przez osobę objętą nadzorem prewencyjnym oraz uzyskanych w wyniku czynności operacyjno-rozpoznawczych. Ustawodawca wprowadził odstępstwo od przyjętej dotychczas w systemie prawa reguły, że kontrola operacyjna jest stosowana jedynie w celu zapobieżenia popełnieniu poważnych przestępstw. Omawiane rozwiązanie tworzy, zdaniem RPO, niebezpieczny precedens, który może w przyszłości zostać zastosowany także do innych kategorii podmiotów.

Zarzut niezgodności przepisów z Konstytucją RP został również sformułowany w odniesieniu do art. 25 u.p.o.z.p. Dotyczył on głównie faktu braku określonych zasad postępowania terapeutycznego, którym zostaje objęta osoba umieszczona w KOZZD. Rzecznik wskazał, że artykuł ten jest niezgodny z zasadą zaufania obywateli do państwa wynikającą z art. 2 Konstytucji RP. Opiniujący projekt ustawy psychologowie oraz psychiatrzy zwrócili uwagę, że tylko jeden przepis ustawy odnosi się do terapii, której w ogóle nie da się skutecznie prowadzić¹². Stanowi to pozorne uregulowanie, bez szerszego odniesienia się do zagadnienia terapii, jej form, podmiotów ją prowadzących. Brak jasnych oraz precyzyjnych uregulowań ustawy odnośnie do postępowania terapeutycznego prowadzonego w Ośrodku powoduje, że powstają wątpliwości co do realizowania tam jakichkolwiek świadczeń zdrowotnych, które można nazwać psychoterapeutycznymi¹³.

Ostatnimi już analizowanymi przepisami, w stosunku do których postawiono zarzut niezgodności z Konstytucją RP, są art. 46 ust. 1 oraz art. 47 ust. 2 u.p.o.z.p. w zakresie, w jakim ustawa nie przewiduje sporządzenia tożsamyh opinii biegłych, jak opinie wymagane w celu umieszczenia osoby w KOZZD z zasadą poprawnej legislacji wyrażoną w art. 2 Konstytucji RP oraz z art. 41 ust. 1 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. We wniosku RPO do Trybunału Konstytucyjnego¹⁴ czytamy w opinii, że: „[...] ustawa przewiduje rozstrzygnięcie przez sąd o wypisaniu z Ośrodka w oparciu o wnioski samego osadzonego w tej placówce, wnioski kierownika Ośrodka oraz postępowanie z urzędu w tym przedmiocie (nie rzadziej niż raz na 6 miesięcy). Ustawodawca rozróżniając te trzy tryby rozstrzygnięcia o potrzebie dalszego pobytu w Ośrodku określonej osoby tylko w jednym przypadku wskazał na potrzebę sporządzenia opinii psychiatry, mianowicie odnośnie postępowania z urzędu”. W przypadku wniosku osadzonego lub wniosku kierownika ośrodka „opinia taka nie będzie już sporządzona, a sąd jedynie wysłucha biegłych (którzy przygotowali opinie na etapie postępowania w przedmiocie umieszczenia w placówce), co uczyni również w odniesieniu do postępowania z urzędu. Jak wskazuje Rzecznik, „wprowadzenie rozdziwisku pomiędzy procedurą umieszczenia w Ośrodku, a decydowaniem o dalszym przedłużeniu pobytu w nim, narusza postanowienia ustawy zasadniczej, nie dając osadzonemu należytej gwarancji ochrony jego konstytucyjnego prawa do wolności osobistej”.

Podsumowując, warto dodać, że niezależnie od rozstrzygnięć Trybunału Konstytucyjnego w odniesieniu do zarzucanych niezgodności omawianej ustawy z Konstytucją RP, najbardziej negatywny wydźwięk ma właśnie ich brak.

¹² Opinia prof. Janusza Heitzmana z 3.09.2013 r.

¹³ Wniosek RPO do TK, II.517.1093.2014.ED/ST, s. 28.

¹⁴ Zob. przypis 13.

4. METODOLOGIA BADANIA

Przeprowadzone badanie miało za zadanie analizę orzeczniczą środków postpenalnych, polegających na zastosowaniu nadzoru prewencyjnego lub umieszczenia w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym.

Analizie poddano sprawy, w których dyrektor zakładu karnego wnioskował o uznanie więźnia za osobę stwarzającą zagrożenie na podstawie u.p.o.z.p.

Ze względu na brak informacji statystycznych o liczbie wyżej wymienionych wniosków, zwrócono się do prezesów sądów okręgowych o przesłanie z podległych im wydziałów cywilnych akt spraw z lat 2013–2015, w których zapadło postanowienie o uznaniu osoby za stwarzającą zagrożenie i zastosowano jeden z wyżej wymienionych środków postpenalnych oraz tych, w których uznano, że osoba, której dotyczy wnioski nie stwarza zagrożenia.

Do analizy akt sądowych przygotowany został kwestionariusz ankiety, na który nanoszono stosowne informacje zawarte w aktach.

4.1. Charakterystyka otrzymanego materiału badawczego

Otrzymało odpowiedzi ze wszystkich sądów okręgowych, co pozwoliło na oszacowanie skali zastosowania przepisów ustawy o tzw. przestępach niebezpiecznych.

Ustalono, że z wnioskiem o uznanie więźnia za osobę stwarzającą zagrożenie na podstawie u.p.o.z.p. w okresie objętym badaniem zwracano się 55-krotnie¹⁵. Wpływ takich wniosków odnotowano w 12 sądach okręgowych¹⁶.

Łącznie do Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości przesłano 43 sprawy z 10 sądów okręgowych¹⁷, w których dyrektorzy zakładów karnych wnioskowali o uznanie więźnia za osobę stwarzającą zagrożenie na podstawie omawianej ustawy. Pozostałe sprawy nie zostały udostępnione, głównie ze względu na fakt, że nie były one prawomocnie zakończone, a w trakcie prowadzonego badania podejmowane były czynności w sprawie lub akta zostały przekazane do Trybunału Konstytucyjnego w związku z pytaniem prawnym o zgodność przepisów ustawy z Konstytucją RP.

Z pozostałych 33 sądów okręgowych otrzymano informację, że w analizowanym czasie nie było wniosków dyrektorów zakładów karnych w sprawie uznania więźnia za osobę stwarzającą zagrożenie na podstawie u.p.o.z.p.

Poniżej, w tabeli 1, przedstawiono placówki penitencjarne wraz z liczbą wniosków złożonych do sądu przez ich dyrektorów.

Jak już wspomniano, analizie poddano łącznie 43 sprawy, co stanowi 78% wszystkich wniosków, w których dyrektor zakładu karnego zwracał się o nadanie skazanemu statusu „osoby stwarzającej zagrożenie”.

W sumie zebrano dane na temat 7 spraw, w których sąd stwierdził, że skazany nie stwarza zagrożenia, 29 – w których skazanemu nadano status „osoby

¹⁵ Badanie obejmowało sprawy od 2013 r. do lipca 2015 r.

¹⁶ SO w Częstochowie, SO w Gdańsku, SO w Gliwicach, SO w Jeleniej Górze, SO w Kielcach, SO w Lublinie, SO w Łodzi, SO w Olsztynie, SO w Rzeszowie, SO w Sieradzu, SO w Szczecinie oraz SO we Wrocławiu.

¹⁷ SO w Częstochowie, SO w Gdańsku, SO w Gliwicach, SO w Kielcach, SO w Łodzi, SO w Olsztynie, SO w Rzeszowie, SO w Sieradzu, SO w Szczecinie oraz SO we Wrocławiu.

stwarzającej zagrożenie” oraz 7, które nie zostały zakończone prawomocnym wyrokiem, m.in. ze względu na przekazanie akt sprawy do Trybunału Konstytucyjnego z zapytaniem o zgodność ustawy z Konstytucją RP.

Tabela 1 Zakłady karne oraz liczba wniosków złożonych przez dyrektorów	
Zakład karny w:	Liczba wniosków
Goleniowie	2
Kielcach	3
Lublińcu	1
Łodzi	3
Oleśnicy	7
Raciborzu	1
Rzeszowie	13
Sieradzu	1
Starogardzie Gdańskim	3
Sztumie	8
Wołowie	1
OGÓŁEM	43

5. WYNIKI ANALIZY EMPIRYCZNEJ

Zgromadzony materiał badawczy pozwolił na scharakteryzowanie zarówno spraw, w których sąd stwierdził, że skazany stwarza zagrożenie, jak i tych, w których ustalono, iż takie zagrożenie nie zachodzi. Udało się również przyjrzeć postępowaniom w tych sprawach, w których sąd zwrócił się do Trybunału Konstytucyjnego z pytaniem o zgodność przepisów u.p.o.z.p. z Konstytucją RP.

Ponadto dokonano analizy sposobu wykonywania orzeczonych środków postpenalnych (nadzoru prewencyjnego oraz umieszczenia w KOZZD). Wiele uwagi poświęcono zwłaszcza kwestiom budzącym pewne niejasności lub zastrzeżenia. W szczególności zwrócono uwagę na zgodność stosowanych procedur z obowiązującymi regulacjami prawnymi, w tym również na czynniki brane pod uwagę przez sądy podczas nadawania statusu „osoby stwarzającej zagrożenie”.

Poniżej przedstawiono rezultaty badania aktowego. Ze względu jednak na fakt, że dysponowano aktami 43 spraw, uzyskany materiał empiryczny analizowany był przede wszystkim pod kątem jakościowym. Wyniki prezentowane są głównie w liczbach bezwzględnych.

Ponieważ ustawa reguluje ogólnie postępowanie wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzającymi zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, analizowano wszystkie sprawy razem, bez względu na sposób zakończenia oraz zastosowane środki. Powyższe zagadnienia omówione zostaną odrębnie w dalszej części opracowania.

5.1. Charakterystyka sprawców

W niemal wszystkich sprawach objętych niniejszym badaniem (z wyjątkiem jednego przypadku) wnioski o uznanie osoby za stwarzającą zagrożenie dotyczyły mężczyzn. Osoby, których dotyczyły te wnioski, w większości były w stanie wolnym (32 osoby), w tym było 26 kawalerów i jedna panna, a 6 osób było rozwiedzionych. W odniesieniu do siedmiu skazanych ustalono, że pozostają oni w formalnych lub nieformalnych związkach z partnerkami (pięciu w związku małżeńskim, dwóch w konkubinacie). Stanu cywilnego pozostałych czterech osób nie ustalono.

Analiza wieku skazanych wskazuje, że prawie połowa z nich to osoby młode, do 40. roku życia, najmłodszy, co do których dyrektor zakładu karnego wystąpił z wnioskiem o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie, mieli 26 lat (3 przypadki), najstarszy natomiast 75 lat. W tabeli 2 zaprezentowano szczegółowy rozkład odpowiedzi.

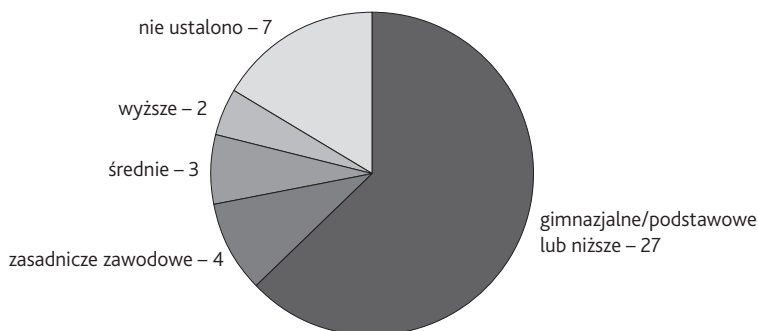
Tabela 2. Wiek skazanych w chwili złożenia wniosku przez dyrektora zakładu karnego		
	Liczby bezwzględne	Procent
Do 30. roku życia	7	16,3
Powyżej 30 do 40 lat	12	27,9
Powyżej 40 do 50 lat	8	18,6
Powyżej 50. roku życia	13	30,2
Nie ustalono	3	7,0
Ogółem	43	100,0

Co interesujące, większość skazanych (25 osób) nie posiadała potomstwa, jest to poniekąd oczywiste, gdyż niektórzy większość swojego życia spędzili w placówkach penitencjarnych. Kwestie te poruszane będą w dalszej części opracowania.

Pod względem wykształcenia najliczniejszą grupę stanowili skazani z najniższym poziomem wykształcenia (gimnazjalne, podstawowe lub niższe) – 27 osób, czterech ukończyło zasadniczą szkołę zawodową, trzech liceum ogólnokształcące, a dwóch studia wyższe.

Wykres 1

Wykształcenie skazanych (w liczbach bezwzględnych)

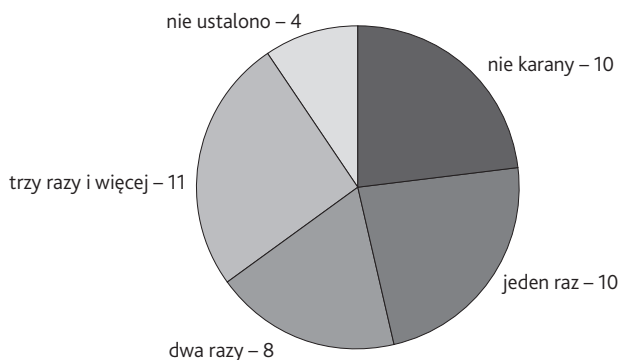
Podkreślenia wymaga fakt, że w analizowanej grupie skazanych prawie połowa była uzależniona od alkoholu lub narkotyków, w trzech przypadkach od obu substancji jednocześnie (por. tabela 3). Kwestia uzależnienia od substancji alkoholowych jak i niealkoholowych jest niezwykle istotna, gdyż, jak się wskazuje w literaturze przedmiotu, proces uzależnienia wywołuje nieodwracalne zmiany w funkcjonowaniu organizmu, w sposób degradacyjny wpływa też na funkcjonowanie osobowości oraz powstawanie zaburzeń psychicznych¹⁸.

Tabela 3 Uzależnienie skazanych		
	Liczby bezwzględne	Procent
Alkohol	15	34,9
Narkotyki	1	2,3
Alkohol i narkotyki	3	7,0
Nadużywanie, używanie ryzykowne	7	16,3
Nie ustalono	9	20,9
Brak uzależnienia	8	18,6
Ogółem	43	100,0

Interesujące wyniki ujawniła analiza wcześniejszej karalności skazanych oraz liczby lat spędzonych w izolacji penitencjarnej. Bez mała trzy czwarte skazanych (29 osób), co do których dyrektor zakładu karnego wystąpił z wnioskiem o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie, było wielokrotnie karanych. Co czwarty karany był jeden raz karany (10 osób), a rekordziści odpowiednio: sześciokrotnie (trzy osoby), ośmiokrotnie (jedna osoba) oraz dziewięciokrotnie (dwie osoby). Rozkład uzyskanych wyników prezentuje wykres 2.

Wykres 2

Uprzednia karalność skazanych (w liczbach bezwzględnych)

¹⁸ A. Nowosielska, *Szkodliwy wpływ alkoholu na mózg*, „National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism, Alcohol Alert” 2004/63.

Analizując uprzednią karalność badanych na podstawie zgromadzonej dokumentacji dołączanej do wniosku dyrektora zakładu karnego o uznanie osoby za stwarzającą zagrożenie, udało się odtworzyć wobec większości skazanych łączną liczbę lat spędzonych w zakładach karnych. Otrzymany wynik wskazuje, że w większości przypadków (27, co stanowi ponad 60%) skazani przebywali w wieloletniej izolacji penitencjarnej (por. tabela 4a). Niemal 1/3 skazanych w zakładach karnych spędziła łącznie ponad 10 lat, a rekordziści nawet 23 (jedna osoba) oraz 37 lat (jeden skazany).

Tabela 4a Skazani według liczby lat spędzonych w zakładzie karnym		
	Liczby bezwzględne	Procent
Do 5 lat	16	37,2
Powyżej 5 do 10 lat	9	20,9
Powyżej 10 do 15 lat	9	20,9
Powyżej 15 do 20 lat	3	7,0
Powyżej 20 lat	2	4,7
Nie ustalono	4	9,3
Ogółem	43	100,0

Na podstawie zebranego materiału empirycznego wyodrębniono trzy grupy spraw, ze względu na kwalifikację prawną czynu popełnionego przez sprawców, co do których wnioskowano o uznanie ich za osoby stwarzające zagrożenie. Pierwszą grupę spraw stanowiły przestępstwa o charakterze seksualnym, drugą zabójstwa, a trzecią – inne przestępstwa o charakterze agresywnym.

Ponad połowa badanych (25 osób), których dotyczył wniosek o uznanie ich za osoby stwarzające zagrożenie, odbywała karę pozbawienia wolności w związku z popełnieniem przestępstwa o charakterze seksualnym. Najczęściej były to zgwałcenia (art. 197 k.k.) – 18 przypadków, w tym w czterech sprawach pokrzywdzonymi byli małoletni. Pozostałe czyny o charakterze seksualnym dotyczyły: obcowania płciowego z małoletnim – art. 200 § 1 k.k. (trzy sprawy), rozpowszechniania pornografii dziecięcej – art. 200a § 1 k.k. (jedna sprawa), prezentowania małoletniemu wykonania czynności seksualnej – art. 200 § 2 k.k.¹⁹ (dwie sprawy) oraz za pośrednictwem sieci teleinformatycznej proponowania małoletniemu obcowania płciowego – art. 200a § 2 k.k. (jedna sprawa).

Drugą co do częstości grupą czynów były zabójstwa, niemalże co czwarty skazany, którego dotyczył wniosek, odbywał karę bezwzględnego pozbawienia wolności z art. 148 k.k. W pięciu przypadkach karalność skazanych związana była z innymi czynami o charakterze agresywnym i były to: przemoc domowa – art. 207 k.k. (dwa przypadki), groźby karalne – art. 190 § 1 k.k. (dwa przypadki) oraz naruszenie nietykalności cielesnej funkcjonariusza publicznego – art. 222 § 1 k.k. (jedna sprawa).

¹⁹ Art. 200 § 2 k.k. został uchylony ustawą z 4.04.2014 r. (Dz.U. poz. 538), która weszła w życie 26.05.2014 r.

Tabela 4b Skazani według rodzaju popełnionego czynu		
	Liczby bezwzględne	Procent
Przestępczość o charakterze seksualnym	25	58,1
Zabójstwa	10	23,3
Inne przestępstwa o charakterze agresywnym	5	11,6
Nie ustalono	3	7,0
Ogółem	43	100,0

5.2. Postępowanie przed sądem

5.2.1. Złożenie wniosku przez dyrektora zakładu karnego

Jak już wspomniano, zgodnie z art. 9 u.p.o.z.p. to dyrektor zakładu karnego występuje do właściwego sądu z wnioskiem o uznanie osoby, której dotyczy wniosek, za osobę stwarzającą zagrożenie. Wspomniany przepis nie precyzuje jednak w jakim czasie owe złożenie wniosku ma nastąpić. Z art. 10 u.p.o.z.p. wynika jedynie, że zakończenie odbywania kary pozbawienia wolności po złożeniu wniosku nie stanowi przeszkody do wydania orzeczenia w tym przedmiocie (§ 2), a sąd niezwłocznie podejmuje czynności zmierzające do ustalenia, czy osoba, której dotyczy wniosek, jest osobą stwarzającą zagrożenie (§ 1).

Otrzymany materiał empiryczny pozwolił na scharakteryzowanie czasu pomiędzy złożeniem przez dyrektora zakładu karnego omawianego wniosku a datą planowanego opuszczenia placówki penitencjarnej przez skazanego. Kwestia ta jest niezwykle istotna ze względu na charakter i czasochłonność podejmowanych przez sąd działań zmierzających do ustalenia, czy osoba, której dotyczy wniosek faktycznie stwarza zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób.

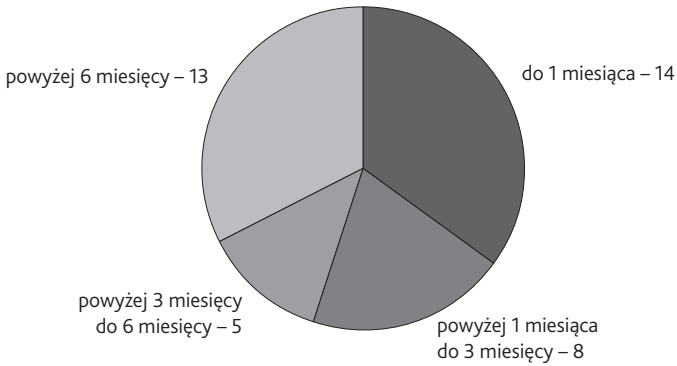
W większości analizowanych spraw czas pomiędzy złożeniem wniosku a planowanym opuszczeniem zakładu karnego przez skazanego był dość krótki i wynosił w czternastu przypadkach do jednego miesiąca, w ośmiu sprawach powyżej 1 miesiąca do 3 miesięcy, a w pięciu przypadkach powyżej 3 miesięcy do pół roku. Co ciekawe, w sprawach, w których czas pomiędzy złożeniem wniosku a opuszczeniem zakładu karnego nie przekraczał jednego miesiąca, w siedmiu przypadkach wynosił on poniżej 7 dni, w dwóch sprawach dyrektor zakładu karnego omawiany wniosek złożył w dniu opuszczenia przez skazanego zakładu karnego (por. wykres 3).

Tylko w niespełna 1/3 analizowanych spraw omawiany wniosek został złożony co najmniej 6 miesięcy przed planowanym opuszczeniem przez skazanego zakładu karnego. W trzech przypadkach nie ustalono czasu ze względu na fakt, że do Instytutu przesłane zostały tylko częściowe informacje ze spraw skierowanych do Trybunału Konstytucyjnego.

Wydaje się jednak, że praktyka składania wniosków w czasie krótszym niż 6 miesięcy (5, 8 czy 14 dni przed końcem kary) nie daje możliwości pełnego ustalenia, czy osoba stwarza zagrożenie. Pomimo zapisu, że zakończenie odbywania kary pozbawienia wolności po złożeniu wniosku nie stanowi przeszkody do wydania orzeczenia, to takie rozwiązanie powoduje problemy, które omówione zostaną w dalszej części niniejszego opracowania.

Wykres 3

Czas pomiędzy złożeniem wniosku przez dyrektora a datą planowanego opuszczenia zakładu karnego przez skazanego (w liczbach bezwzględnych)

5.2.2. Dokumentacja dołączona do wniosku

Zgodnie ze zdaniem drugim art. 9 u.p.o.z.p. do wniosku powinna zostać dołączona opinia o skazanym oraz informacja o wynikach dotychczas stosowanych programów terapeutycznych i uzyskanych postępach w resocjalizacji.

We wszystkich analizowanych sprawach wnioski złożone zostały wraz z pełną dokumentacją i zawierały opinię o skazanym, dotychczas stosowane programy oraz ocenę postępów w resocjalizacji.

Wszystkie wnioski spełniały również łącznie przesłanki o odbywaniu przez skazanego prawomocnie orzeczonej kary pozbawienia wolności lub kary 25 lat pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym, u skazanych już w trakcie postępowania wykonawczego występowały zaburzenia psychiczne w postaci upośledzenia umysłowego, zaburzenia osobowości lub zaburzenia preferencji seksualnych. Stwierdzone zaburzenia psychiczne miały taki charakter lub takie nasilenie, że zachodziło co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosiła co najmniej 10 lat.

Należy podkreślić, że przyjęcie wniosku przez sąd opiera się na opinii zakładu karnego, że owe przesłanki zostały spełnione, a ich weryfikacja odbywa się w dalszej części postępowania sądowego. Opinie przygotowane o skazanych opierały się na informacjach zgromadzonych w trakcie całego postępowania wykonawczego, obejmowały również ekspertyzy biegłych powołanych w sprawach źródłowych, a więc niekiedy nie były to informacje aktualnie.

5.2.3. Opinia zakładu karnego o skazanym

Na podstawie zgromadzonego materiału empirycznego dokonano analiz opinii o skazanych. Interesujące bowiem wydaje się, kim są sprawcy, wobec których wystąpiono z wnioskiem o uznanie ich za osoby stwarzające zagrożenie. Jak funkcjonowali podczas

odbywania kary pozbawienia wolności w placówkach penitencjarnych, jakie rozpoznano u nich zaburzenia oraz jakie czynniki bądź cechy świadczyły o istniejącym zagrożeniu życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób. Na te pytania starano się odpowiedzieć, analizując opinie przygotowane przez zakłady karne, w szczególności dołączone do nich: diagnozy psychologiczne, psychiatryczne oraz seksuologiczne.

Jak wspomniano, przesłanką uznania skazanego za osobę stwarzającą zagrożenie jest występowanie już w trakcie postępowania wykonawczego zaburzeń psychicznych w postaci upośledzenia umysłowego, zaburzeń osobowości lub zaburzeń preferencji seksualnych.

Analiza opinii przygotowanych przez zakłady karne wskazuje, że większość skazanych charakteryzował przeciętny poziom inteligencji (70%), u dwóch stwierdzono niską normę – granicę upośledzenia umysłowego, a u 11 upośledzenie umysłowe. Dokładny rozkład uzyskanych wyników prezentuje tabela 5.

Tabela 5 Skazani według poziomu intelektualnego		
	Liczby bezwzględne	Procent
W normie	30	70,2
Niska granica normy	2	4,2
Upośledzenie umysłowe lekkie	10	23,3
Upośledzenie umysłowe umiarkowane	1	2,3
Ogółem	43	100,0

Istotna jest również kwestia przejawianych przez skazanych zaburzeń osobowości, które, jak się wskazuje w literaturze przedmiotu, są ciężkimi zaburzeniami struktury charakteru i sposobu zachowania się. Obejmować mogą różne wymiary osobowości i przejawiają się przede wszystkim zaburzonym funkcjonowaniem jednostki w różnych płaszczyznach życia społecznego, rodzinnego oraz zawodowego²⁰. W analizowanej grupie spraw w większości przypadków (41 na 43) w opiniach przygotowanych przez zakłady karne wskazywano, że skazani wykazują zaburzenia osobowości. Wśród wymienianych zaburzeń najliczniej reprezentowana była osobowość dyssocjalna, choć zdarzały się pojedyncze przypadki osobowości chwiejnej emocjonalnie oraz niedojrzałej (por. tabela 6).

Tabela 6 Zaburzenia osobowości skazanych		
	Liczby bezwzględne	Procent
Osobowość dyssocjalna	38	88,3
Osobowość chwiejna emocjonalnie (borderline)	1	2,3
Osobowość niedojrzała	2	4,7
Brak zaburzeń osobowości	2	4,7
Ogółem	43	100,0

²⁰ L. Cierpiałkowska, *Psychopatologia*, Warszawa 2009, s. 309.

Podkreślenia wymaga również fakt, że w analizowanej grupie spraw u co trzeciego skazanego (15 osób) występowały zaburzenia osobowości o podłożu organicznym. O zaburzeniu tym można mówić, jeśli uszkodzenie, choroba bądź dysfunkcja mózgu została obiektywnie potwierdzona, osoba nie wykazuje zaburzeń w zakresie świadomości oraz istotnych deficytów pamięci oraz nie stwierdzono innych zaburzeń osobowości. W Klasyfikacji Zaburzeń Psychiczych i Zaburzeń Zachowania ICD-10, którą psychologowie i psychiatrzy posługują się w celu postawienia diagnozy, charakteropatia opisywana jest pod nazwą **organicznych zaburzeń osobowości**²¹.

Interesująca jest też analiza opinii odnośnie do charakteru zaburzeń preferencji seksualnych, na jakie cierpieli skazani. U dziewięciu nie stwierdzono zaburzeń preferencji seksualnych, a 16 nie było pod tym kątem badanych ze względu na brak związku popełnionego czynu z przestępstwami o charakterze seksualnym.

Tabela 7 Zaburzenia preferencji seksualnych		
	Liczby bezwzględne	Procent
Brak zaburzeń	9	20,9
Zaburzenia preferencji seksualnych • Zaburzenia transseksualne • Ekshibicjonizm • Pedofilia • Fetysyzm • Zoofilia • Gerontofilia • Nekrofilia	18	41,9
Nie badano	16	37,2
Ogółem	43	100,0

W pozostałych sprawach (18 przypadków) w opinii o skazanym wskazywano, że wykazuje on zaburzenia preferencji seksualnych. Najczęściej rozpoznawano pedofilię (14 spraw), u dwóch skazanych zaburzenia miały charakter mieszany i z pedofilią współwystępował ekshibicjonizm, a w drugim przypadku zoofilia. W kolejnych czterech sprawach były to zaburzenia transseksualne, zoofilia, ekshibicjonizm oraz łącznie współwystępujące zachowania gerontofilne, nekrofilne, zoofilne z oglądactwem.

W niniejszym badaniu analizowano materiały związane z pobytem skazanego w zakładzie karnym. W szczególności zwracano uwagę na sposób funkcjonowania w placówce, współpracę z personelem oraz na argumentację zakładów karnych mającą świadczyć o potrzebie uznania skazanego za osobę stwarzającą zagrożenie i zastosowania wobec niego jednego z przewidzianych ustawą środków postpenalnych.

Wszystkie opracowane przez zakłady karne opinie o skazanych przedstawiały negatywną prognozę kryminologiczną. W większości opinii (35 z 43) podkreślano, że skazany jest bardzo agresywny i źle funkcjonuje na terenie placówki.

Przykładowe informacje z opinii przedstawiały się w następujący sposób: „(...) agresywny, nie kontroluje wybuchów złości i swojego zachowania, źle funkcjonuje

²¹ Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania ICD-10, Kraków–Warszawa 2000.

w zakładzie karnym, niszczy wszystko, obrzuca ludzi i sprzęty fekaliami (...)", „(...) skazany bardzo agresywny wobec innych skazanych oraz personelu (próbował zabić funkcjonariusza), uderzył prokuratora, atakował i groził innym funkcjonariuszom i ich rodzinom, łącznie sporządzono wobec skazanego 100 wniosków o kary dyscyplinarne (...)", „(...) agresywny, kieruje się egocentrycznym systemem wartości, emocje wyraża w sposób agresywny i impulsywny. Stwierdzono zmiany organiczne w ośrodkowym układzie nerwowym spowodowane alkoholizowaniem się (...)"

W ośmiu pozostałych przypadkach, pomimo że sporządzona opinia również zawierała negatywną prognozę kryminologiczną, wskazywano na poprawne funkcjonowanie skazanego na terenie zakładu karnego. Co ciekawe, w tej grupie przypadków nacisk położony został nie na kwestie formalnego funkcjonowania na terenie zakładu karnego, lecz na charakter wykazywanych zaburzeń.

Przykładowe charakterystyki skazanych: „(...) dobrze funkcjonuje w zakładzie karnym, brak mu jednak wglądu w zachowanie, lekceważy normy moralne i prawne(...)”, „(...) skazany sugestywny, podatny na manipulacje, wymaga pomocy w codziennym życiu, w zakładzie karnym zakochiwał się w każdej psycholog, próbował skracać dystans, wchodzić w relacje, wobec przełożonych grzeczny, nie sprawia problemów (...)", „(...) w stosunku do przełożonych regulaminowy, zaniedbany wychowawczo i umysłowo, w zakładzie karnym podporządkowany, lecz wymaga ciągłego nadzoru i pomocy w załatwianiu spraw (...)"

Zgodnie z cytowanym wcześniej art. 9 u.p.o.z.p. do wniosku dyrektora o uznanie osoby za stwarzającą zagrożenie dołącza się informacje o wynikach dotychczas stosowanych programów terapeutycznych i postępach w resocjalizacji. We wszystkich analizowanych sprawach opinie sporządzone przez zakłady karne formalnie spełniały te założenia.

Aby ukazać złożoność problemu, jaki stanowi praca terapeutyczna oraz resocjalizacyjna pracowników zakładów karnych z osobami wykazującymi zaburzenia preferencji seksualnych, upośledzonymi lub wykazujących inne zaburzenia psychiczne, analizom poddano rodzaje programów, w których uczestniczyli skazani.

5.2.4. *Dotychczas stosowane programy*

Zgromadzony materiał badawczy pozwolił na wyodrębnienie głównych płaszczyzn oddziaływania terapeutycznego oferowanego badanym skazanym. W zależności od rodzaju popełnionego czynu i związanego z tym występowania – bądź nie – zaburzeń preferencji seksualnych lub uzależnienia od alkoholu, proponowano odpowiedni rodzaj terapii. Kwestie te nie zostały zweryfikowane w odniesieniu do siedmiu skazanych, ze względu na fakt, że akta 6 spraw przekazane zostały do Trybunału Konstytucyjnego, a do Instytutu przesłano tylko skróconą ich charakterystykę. W jednym przypadku natomiast sprawa była w toku, oczekiwano na ekspertyzę biegłych.

W pozostałych 36 sprawach, niemalże co trzeci skazany odmawiał uczestnictwa w oddziaływaniach terapeutycznych lub nie kwalifikował się do grupy, ze względu na charakter przejawianych zaburzeń lub upośledzenie umysłowe, które utrudniało wgląd w popełniony czyn. Osobom tym oferowano „indywidualne rozmowy terapeutyczne”.

Na podstawie informacji zawartych w opiniach sporządzonych przez zakłady karne, nie zawsze było możliwe określenie charakteru oddziaływania, trudno było zweryfikować,

czy był to proces terapeutyczny, program psychoedukacyjny czy forma terapii zajęciowej. Opinie nie zawierały również informacji o tym, jak długo trwało oddziaływanie. Należy bowiem podkreślić, że czas odbywania kary w systemie terapeutycznym nie jest tożsamy z równoczesnym „byciem w terapii” przez skazanego. Częstotliwość spotkań grup terapeutycznych czy oddziaływań indywidualnych wynosiła jedną godzinę tygodniowo.

Tabela 8 Stosowane programy	
Rodzaj oddziaływania	Liczba skazanych*
Programy terapeutyczne	
• Grupowe zajęcia terapeutyczne dla sprawców przestępstw seksualnych	10
• Grupowe zajęcia terapeutyczne dla osób uzależnionych od alkoholu	7
• Grupowe zajęcia terapeutyczne dla osób uzależnionych od narkotyków	1
• Indywidualny program terapeutyczny zapobiegania zachowaniom agresywnym	3
• Indywidualne oddziaływania dla sprawców przestępstw seksualnych	4
• Indywidualne oddziaływania poświęcone tematyce alkoholowej	2
• Indywidualny program terapeutyczny	9
• Terapia grupowa	2
• Bajkoterapia	1
Programy psychoedukacyjne	
• Trening umiejętności społecznych	7
• Zajęcia edukacyjne dotyczące problematyki uzależnień	6
• Zajęcia relaksacyjne	5
• Zajęcia edukacyjne związane z rozwojem seksualnym człowieka	4
• Zajęcia psychoedukacyjne radzenia sobie z napięciem	3
• Trening Zastępowania Agresji ART	3
• Zajęcia psychoedukacyjne dla osób z zaburzeniami	2
• Trening wnioskowania moralnego	1
• Zajęcia aktywacji zawodowej	1
• Zajęcia edukacyjne dotyczące HIV oraz AIDS	1
Inne formy oddziaływania	
• Terapia zajęciowa	11
• Zajęcia usprawniające ruchowo	1
• Program „Celebryta” – spotkania ze znanymi ludźmi	1
• Programy „Kino Cel-A”, Dyskusyjny klubik filmowy	3
• Program „Gotuj z nami”	1
• Nauka w zasadniczej szkole zawodowej	1
• Program „Muzyka łagodzi obyczaje”	1
• Praca w ogródku działkowym	1

* Wobec jednego skazanego stosowane mogły być różne metody oddziaływania, liczby nie sumują się do 43.

Powyżej, w tabeli 8, przedstawiono rodzaje programów, jakim byli poddani skazani. Należy zaznaczyć, że wobec jednej osoby stosowane mogły być różne

metody oddziaływania. Wśród programów terapeutycznych najczęstsze były zajęcia grupowe, w zależności od potrzeb skazanego, dotyczące uzależnienia lub zaburzeń preferencji seksualnych, w 11 przypadkach w opinii wspomniano, że skazany uczestniczył w terapii grupowej lub indywidualnej, lecz brak było informacji, jakiej problematyki ona dotyczyła.

Wśród programów psychoedukacyjnych wspierających oddziaływanie terapeutyczne najczęściej wykorzystywany był Trening Zastępowania Agresji ART lub jego poszczególne moduły: trening umiejętności społecznych oraz trening wnioskowania moralnego (por. tabela 8). Drugie miejsce co do częstości zajmowały zajęcia edukacyjne dotyczące problematyki uzależnień, a trzecie – zajęcia relaksacyjne.

Interesująco przedstawiają się dane odnośnie do innych form oddziaływania stosowanych w zakładach karnych. Znalazły się tu zarówno zajęcia z terapii zajęciowej (stosowane powszechnie w placówkach leczniczych), jak i autorskie programy psychoedukacyjne przygotowane przez personel jednostek penitencjarnych.

5.2.5. Postępy w resocjalizacji

Interesująco przedstawiają się dane w odniesieniu do postępów w resocjalizacji. Nie powinno zaskakiwać, że stwierdzono, iż niemalże u wszystkich skazanych, wobec których procedowano o uznanie ich za osoby stwarzające zagrożenie, brak jest poprawy zachowania lub jest ona nikła.

W prawie połowie przypadków²² (15), jako przyczynę braku postępów w resocjalizacji wskazano brak współpracy skazanego w procesie terapeutycznym, a jak już wcześniej podkreślano, niemalże 1/3 odmówiła uczestnictwa w jakichkolwiek formach oddziaływania oferowanych przez zakład karny.

Przykładowa charakterystyka postępów w resocjalizacji: „(...) brak postępów w resocjalizacji, odmawia udziału we wszystkich zajęciach terapeutycznych i korekcyjnych (...)”, „(...) brak postępu w resocjalizacji, zakład karny dysponował tylko kobietami psycholożkami, a skazany każdy kontakt wykorzystywał do fantazji seksualnych i do skracania dystansu (...)”, „(...) skazany w miernym zakresie przyswoił sobie wiedzę z terapii, nie zrozumiał właściwie dewiacyjnego cyklu pobudzenia seksualnego (...)”, „(...) umiarkowany krytycyzm, skazany skupia się na swoich problemach i cierpieniach, nie widzi cierpienia ofiar, zaangażowanie w proces zmiany jest powierzchowne (...)”.

Jedynie w dwóch przypadkach charakterystyka postępów w resocjalizacji skazanych wskazywała, że nastąpiła pozytywna zmiana, lecz należy podkreślić, że i tak była ona umiarkowanie wysoka. W opinii podkreślano, że: „(...) skazany w stopniu dostatecznym zrozumiał konsekwencje swoich czynów, w ograniczonym zakresie wykazał empatię wobec pokrzywdzonych. W stopniu dobrym natomiast rozumiał jak chronić się przed powracającą przestępczością (...)”. W drugiej opinii zwrócono uwagę, że „(...) skazany wykazuje chęć i motywację do uczestnictwa w terapii (...) oraz dobrze funkcjonuje w zakładzie karnym (...)”.

²² W odniesieniu do 36 spraw, w siedmiu przypadkach, o których już wspomniano, do Instytutu przesłano jedynie krótką charakterystykę spraw. Akta spraw wraz z wnioskami przekazane zostały do TK.

5.2.6. Powołanie biegłych

Na podstawie art. 11 u.p.o.z.p. sąd, w celu ustalenia, czy osoba, której dotyczy wniosek wykazuje zaburzenia w postaci upośledzenia umysłowego, zaburzenia osobowości lub zaburzenia preferencji seksualnych, w terminie 7 dni od dnia otrzymania wniosku powołuje biegłych odpowiednich specjalności. W każdej sprawie dwóch biegłych lekarzy psychiatrów, ponadto w sprawach osób z zaburzeniami osobowości – biegłego psychologa, a w sprawach osób z zaburzeniami preferencji seksualnych – biegłego lekarza seksuologa lub certyfikowanego psychologa seksuologa.

We wszystkich analizowanych sprawach powołano dwóch biegłych psychiatrów oraz biegłego psychologa, w 25 – również biegłych seksuologów.

Interesująca jest analiza czasu pomiędzy powołaniem przez sąd biegłych odpowiednich specjalności a otrzymaniem wniosku. Jak już wspomniano, ustawodawca przewidział na te czynności sądowe 7 dni. Brak jest jednak jasno sprecyzowanych wytycznych, czy termin ten dotyczy tylko biegłych lekarzy psychiatrów czy też wszystkich powoływanych w sprawie biegłych (psychologów oraz seksuologów).

W większości analizowanych spraw termin ten został zachowany, co oznacza, że sąd wydał postanowienie o powołaniu biegłych do 7 dni od daty otrzymania wniosku. Czas ten jednak został przekroczony w niemal co trzeciej sprawie. Szczegółowy rozkład odpowiedzi zaprezentowano w tabeli 9. Ponadto warto zaznaczyć, że wydanie przez sąd postanowienia o powołaniu biegłych jest odrębną kwestią od wyznaczenia terminu sporządzenia takiej opinii. Niemalym bowiem problemem jest wyszukanie specjalistów mogących podjąć się tego zadania w najkrótszych terminach. Zadania ustalenia biegłych oraz terminów spoczywały na sekretariatach sądów.

	Biegli lekarze psychiatrzy		Biegły psycholog		Biegły seksuolog	
	Liczby bezwzględne	Procent	Liczby bezwzględne	Procent	Liczby bezwzględne	Procent
Do 7 dni	26	60,5	25	58,1	16	64,0
Powyżej 7 dni do 30 dni	9	20,9	10	23,3	7	28,0
Powyżej 30 dni	3	7,0	3	7,0	2	8,0
Nie ustalono	5	11,6	5	11,6	0	0,0
Ogółem	43	100,0	43	100,0	25	100,0

Niezwykle istotnych informacji dostarczyły analizy postanowień sądowych o powołaniu biegłych. Przedmiotem szczególnego zainteresowania były pytania sędziego skierowane do biegłych. Kwestie te zostaną nieco szerzej omówione ze względu na problemy, jakie zaobserwowano w tej materii.

Według art. 1 ust. 3 u.p.o.z.p. status osoby stwarzającej zagrożenie nadać można osobie, u której stwierdzono zaburzenia psychiczne o takim charakterze lub takim nasileniu, że zachodzi co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu,

zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat.

Analiza materiału empirycznego pozwoliła na wyodrębnienie trzech głównych pytań, z którymi sędziowie zwracali się do biegłych.

Pierwsze dotyczyło wykazywanych przez skazanych zaburzeń, ich rodzaju oraz charakteru, drugie odnosiło się do oszacowania ryzyka popełnienia w przyszłości czynu z użyciem przemocy przeciwko życiu i zdrowiu lub wolności seksualnej, trzecie pytanie natomiast dotyczyło możliwości leczenia.

We wszystkich analizowanych sprawach sędziowie zwracając się do biegłych o wydanie opinii precyzowali pytania. Również w każdej z badanych spraw sędziowie, opierając się na art. 1 ust. 3 u.p.o.z.p., prosili o zweryfikowanie rodzaju przejawianych zaburzeń przez skazanego oraz określenie ich charakteru i nasilenia. Ponadto biegłych proszono o oszacowanie ryzyka popełnienia czynu zabronionego przez skazanego.

W tym miejscu warto podkreślić, że o ile dla biegłych nie było problemem przedstawienie opinii o wykazywanych przez skazanego zaburzeniach – choć i tu niekiedy opinie były sprzeczne, o tyle oszacowanie prawdopodobieństwa popełnienia przez skazanego czynu zabronionego, zagrożonego konkretnymi sankcjami było już zadaniem trudnym.

W większości spraw (24) pytano, czy zachodzi co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego, w sześciu sprawach sędziowie pytali, czy owe prawdopodobieństwo jest „wysokie czy też bardzo wysokie” lub „czy prawdopodobieństwo jest wysoce prawdopodobne czy też bardzo wysoce prawdopodobne”.

Natomiast w ośmiu sprawach biegli mieli wypowiedzieć się, „czy zachodzi wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat”, czyli sąd zastosował sformułowanie zaczerpniętego z art. 1 u.p.o.z.p.

Po pierwsze, biegli wskazywali na trudność w oszacowaniu ryzyka, w szczególności na płynne i nie do końca zdefiniowane różnice pomiędzy ryzykiem wysokim i bardzo wysokim. Po drugie, biegli mieli problemy z odnoszeniem prawdopodobieństwa ryzyka popełnienia czynu zabronionego nie tylko do czynu, ale do górnego ustawowego zagrożenia karą. W trzech sprawach biegli zwracali się do sądów z prośbą o wyszczególnienie czynów z użyciem przemocy lub groźby jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonych karą pozbawienia wolności, których górna granica wynosi co najmniej 10 lat. Zdarzały się również przypadki, w których biegli sądowi odpowiadali, że nie mają kompetencji do oceny, czy oszacowanie zagrożenia mieści się w granicach 10 lat.

Zdarzały się sytuacje, w których biegłych proszono o przedstawienie opinii uzupełniających (nawet dwukrotnie) ze względu właśnie na brak jasnego określenia wysokości ryzyka.

W analizowanym materiale w co trzeciej sprawie (15) sąd prosił biegłych o ustalenie możliwości efektywnego leczenia, w szczególności o określenie charakteru oddziaływania oraz wskazanie podmiotu, który powinien je prowadzić.

W ponad połowie spraw (22) sami biegli sądowi wnioskowali w sporządzonych przez siebie opiniach o zastosowanie konkretnych środków postpenalnych.

Najczęściej wnioskowano o zastosowanie nadzoru prewencyjnego (14 spraw), w 8 przypadkach – o umieszczenie w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym, natomiast w 14 sprawach biegli wypowiedzieli się ogólnie, że istnieje potrzeba zastosowania środka, lecz nie wskazali, jaki ma on mieć charakter (por. tabela 10).

Tabela 10 Środki, o które wnioskowali biegli		
	Liczby bezwzględne	Procent
Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym	8	18,6
Nadzór prewencyjny	14	32,6
Nie wnioskowano o konkretny środek	14	32,6
Nie ustalono	7	16,3
Ogółem	43	100,0

5.2.7. Obserwacja w zakładzie psychiatrycznym

Interesująco przedstawiają się wyniki odnoszące się do badań psychiatrycznych połączonych z obserwacją w zakładzie psychiatrycznym. Zgodnie z art. 13 u.p.o.z.p., jeżeli biegli psychiatrzy zgłoszą taką konieczność, to badanie psychiatryczne może zostać połączone z obserwacją w zakładzie psychiatrycznym. Obserwację sąd orzeka w terminie 7 dni od dnia otrzymania wniosku biegłych, określając miejsce i czas jej trwania oraz termin rozpoczęcia. Czas trwania obserwacji nie może przekroczyć 4 tygodni.

W badanej grupie spraw obserwację w zakładzie psychiatrycznym zastosowano wobec dziewięciu skazanych. Wobec wszystkich skazanych obserwacja psychiatryczna przeprowadzona została w Regionalnym Ośrodku Psychiatrii Sądowej w Gostyninie i trwała 4 tygodnie.

Zażalenie na orzeczoną obserwację złożyło czterech z dziewięciu skazanych, wobec których została ona zastosowana, wobec wszystkich jednak orzeczenie utrzymane zostało w mocy.

W analizowanych sprawach osiem osób, wobec których zgłoszono konieczność obserwacji w zakładzie psychiatrycznym, przetransportowanych zostało z zakładu karnego do odpowiedniej placówki. W jednym przypadku skazany opuścił już placówkę penitencjarną, a na obserwację zgłosił się sam wezwany listownie.

Warto w tym miejscu zasygnalizować problem związany z brakiem uregulowania skutków niestawiennictwa uczestnika postępowania na badanie w zakładzie psychiatrycznym. Przepisy ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, stwarzającymi zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób dopuszczają możliwość wydania postanowienia o poszukiwaniu, zatrzymaniu i doprowadzeniu uczestnika postępowania jedynie w trzech przypadkach:

- jeżeli osoba, której dotyczy wniosek, nie przebywa w zakładzie karnym i nie stawia się na obserwację, pomimo prawidłowego powiadomienia o terminie jej rozpoczęcia (art. 13 ust. 3 u.p.o.z.p.);
- gdy osoba odmówi udziału w rozprawie lub nie stawia się powiadomiona o terminie, a sąd uzna jej stawiennictwo za konieczne (art. 15 ust. 2 u.p.o.z.p.);

- jeżeli zachodzi obawa, że osoba stwarzająca zagrożenie, wobec której orzeczono o umieszczeniu w Ośrodku, a która nie przebywa w zakładzie karnym, nie stawi się w Ośrodku (art. 19 ust. 2 u.p.o.z.p.).

Sąd powołując biegłych weryfikuje zasadność wniosków złożonych przez dyrektorów zakładów karnych przez ustalenie, czy osoby, których dotyczy wniosek, faktycznie wykazują zaburzenia w postaci upośledzenia umysłowego, zaburzenia osobowości lub zaburzenia preferencji seksualnych. Stwierdzenie bowiem jednego z wyżej wymienionych zaburzeń jest jedną z przesłanek zastosowania wobec skazanego przepisów ustawy.

Uzyskane wyniki przedstawiają się w interesujący sposób, w szczególności, jeżeli odniesiemy je do danych uzyskanych z opinii przygotowanych przez zakłady karne. Ciekawa bowiem jest kwestia zgodności pierwotnie postawionych diagnoz psychologicznych z opiniami biegłych sądowych, powołanych w dalszej części postępowania.

W badanej zbiorowości u większości badanych stwierdzono osobowość dyssocjalną (23), w dwóch przypadkach osobowość borderline, w następnych dwóch niedojrzałą, a w jednym mieszaną. Interesująco przedstawiają się jednak dane odnośnie do osób, u których nie stwierdzono zaburzeń. W opiniach sporządzonych przez biegłych sądowych takich osób było zdecydowanie więcej, niż wskazywały na to dane z zakładów karnych (por. tabele 7 oraz 11).

Tabela 11 Zaburzenia osobowości skazanych na podstawie opinii biegłych sądowych		
	Liczby bezwzględne	Procent
Osobowość dyssocjalna	23	53,5
Osobowość chwiejna emocjonalnie (borderline)	2	4,7
Osobowość niedojrzała	2	4,7
Osobowość mieszana	1	2,3
Brak zaburzeń osobowości	8	18,6
Nie ustalono	7	16,3
Ogółem	43	100,0

Analiza opinii sądowych sporządzonych przez biegłych seksuologów również wskazuje na różnice w tej materii. Biegli zdiagnozowali u 14 poddanych badaniom zaburzenia preferencji seksualnych, u pozostałych czterech osób (por. tabela 7), u których podnoszono kwestie zaburzeń seksualnych, zostały one wyeliminowane, rozpoznano natomiast chorobę psychiczną (dwie osoby), upośledzenie umysłowe (jedna) oraz zespół otępienny (jedna osoba), których objawami były działania wymierzone w wolność seksualną innych osób.

Podkreślenia wymaga też fakt, że w analizowanej grupie spraw nieco ponad 1/3 skazanych była uzależniona od środków psychoaktywnych, z czego jedna osoba od narkotyków, a pozostałe od alkoholu. Kwestia uzależnienia od alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych jest niezwykle istotna, gdyż zaburza ona i utrudnia proces terapeutyczny.

5.2.8. Ustalenie prawdopodobieństwa popełnienia czynu zabronionego

We wszystkich analizowanych sprawach biegli w przygotowanych ekspertyzach wskazali na istnienie prawdopodobieństwa popełnienia przez opiniowanego w przyszłości czynu zabronionego przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej innych osób. W przypadku procedowania o uznanie osoby za stwarzającą zagrożenie istotne jest, aby owe prawdopodobieństwo było rzeczywiście co najmniej wysokie. Przepisy ustawy bowiem mają zastosowanie wobec osób stwarzających „realne” zagrożenie dla społeczeństwa. W przypadku uznania, że prawdopodobieństwo jest niskie lub nie występuje w ogóle rozwiązania zawarte w ustawie nie mogą być zastosowane.

We wszystkie sprawach, w których dyrektor zakładu karnego zwrócił się do sądu z omawianym wnioskiem, sprawcy charakteryzowali się, w ocenie personelu penitencjarnego, co najmniej wysokim ryzykiem powrotności do przestępstwa. Nie we wszystkich jednak fakt ten został potwierdzony przez biegłych sądowych. W analizowanym materiale empirycznym w czterech przypadkach biegli uznali, że prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego przez opiniowanego jest niskie. W większości spraw (28) potwierdzono, że jest ono co najmniej wysokie, a w czterech wydano sprzeczne opinie. W sytuacjach tych proszono biegłych o sporządzenie opinii uzupełniającej (por. tabela 12).

Tabela 12 Prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego		
	Liczby bezwzględne	Procent
Niskie	4	9,3
Wysokie	28	65,1
Sprzeczne opinie biegłych	4	9,3
Brak danych	7	16,3
Ogółem	43	100,0

Na podstawie informacji zawartych w opiniach biegłych sądowych można zauważyć, że oszacowanie stopnia prawdopodobieństwa popełnienia czynu zabronionego w przyszłości (przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat) było dla większości specjalistów zadaniem trudnym. W przygotowanych ekspertyzach wskazywali oni więc, że: „(...) nie można wykluczyć, że jeżeli sprawca nie podejmie terapii to ryzyko będzie wysokie (...)”.

Należy dodać, że najczęściej podważane przez pełnomocników reprezentujących osoby, których dotyczył wniosek, kwestie związane były z opinią opracowaną przez biegłych, w szczególności z oszacowaniem prawdopodobieństwa popełnienia czynu zabronionego. W takich przypadkach proszono biegłych o szczegółowy wykaz narzędzi, które posłużyły do oszacowania omawianego ryzyka.

5.2.9. Ustanowienie pełnomocnika

Zgodnie z art. 12 u.p.o.z.p. sąd z urzędu ustanawia pełnomocnika osoby, której dotyczy wniosek, jeżeli nie ma ona pełnomocnika będącego adwokatem lub radcą prawnym ustanowionym z wyboru.

W badanej grupie spraw niemal wszyscy skazani korzystali z pomocy pełnomocnika z urzędu. Tylko w jednym przypadku skazany reprezentowany był przez pełnomocnika ustanowionego z wyboru.

Analiza czasu pomiędzy wpływem wniosku do sądu a ustanowieniem pełnomocnika wskazuje, że w większości spraw powoływany był on w terminie 7 dni (23 sprawy), w kolejnych 11 sprawach nie przekroczył on 1 miesiąca. Tylko w dwóch przypadkach czas ten był dłuższy i wyniósł ponad miesiąc – odpowiednio 38 oraz 43 dni (por. tabela 13). Należy jednak podkreślić, że czas ten nie odzwierciedla w większości przypadków rzeczywistego objęcia „opieką” przez pełnomocnika. Jest to jedynie czas, w którym sąd wydał postanowienie o jego ustanowieniu. Biorąc pod uwagę te kwestie, warto zauważyć, że w co trzeciej sprawie czas ten przekraczał 7 dni, a terminy ustawowo nałożone na sąd wynosiły do 7 dni.

W siedmiu analizowanych sprawach sąd zwracał się do rady adwokackiej o szybsze wyznaczenie pełnomocnika z urzędu dla skazanego. Co ciekawe, dotyczyło to spraw, w których czas ten nie przekroczył 14 dni. Po takiej prośbie ze strony sądu pełnomocnik wyznaczany był niezwłocznie.

Tabela 13 Czas pomiędzy otrzymaniem wniosku przez sąd a ustanowieniem pełnomocnika		
	Liczby bezwzględne	Procent
Do 7 dni	23	53,5
Powyżej 7 dni do 14 dni	9	20,9
Powyżej 14 dni do 30 dni	2	4,7
Powyżej 30 dni	2	4,7
Nie ustalono	7	16,3
Ogółem	43	100,1

5.2.10. Postanowienie o uznaniu, że osoba stwarza zagrożenie

Na podstawie art. 15 u.p.o.z.p. po przeprowadzeniu rozprawy sąd wydaje postanowienie o uznaniu osoby za stwarzającą zagrożenie i zastosowaniu wobec niej jednego ze środków postpenalnych – nadzoru prewencyjnego lub umieszczenia w KOZZD.

Orzeczenie wydawane jest na rozprawie, a sąd orzeka w składzie trzech sędziów zawodowych. Obowiązkowy jest też udział prokuratora oraz pełnomocnika osoby, której dotyczy rozpatrywany wniosek.

We wszystkich analizowanych w badaniu sprawach orzeczenia wydane zostały przez trzech sędziów zawodowych, a w każdej z rozpraw uczestniczył prokurator. Zaobserwowano jednak, że w dwóch przypadkach podczas toczącego się postępowania sądowego nie zawsze obecny był pełnomocnik skazanego. Ponadto w większości spraw (34) również skazani uczestniczyli w rozprawach, tylko w przypadku dwóch osób zdarzyło się, że nie były one obecne na wszystkich rozprawach. W ośmiu postępowaniach brał udział również dyrektor zakładu karnego lub inna wyznaczona przez niego osoba.

W analizowanej zbiorowości, wobec 29 skazanych sąd uznał, że skazany jest osobą stwarzającą zagrożenie i zastosował jeden z przewidzianych ustawą środków

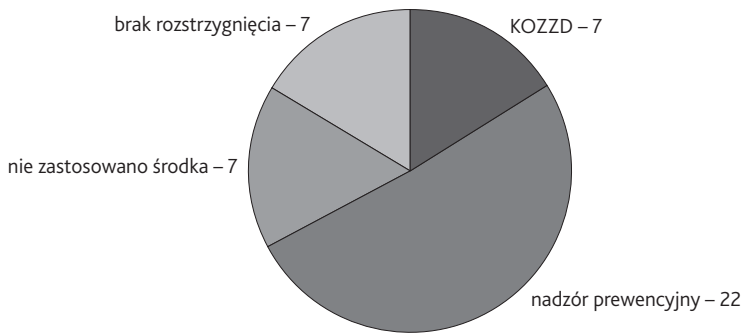
postpenalnych – w siedmiu przypadkach umieszczenie w KOZZD oraz w 29 – nadzór prewencyjny.

W odniesieniu do siedmiu osób sąd dokonał oceny, że całokształt okoliczności ustalonych w sprawie, w szczególności opinie biegłych oraz wyniki stosowanych programów terapeutycznych, nie dają podstawy do uznania osoby za stwarzającej zagrożenie.

W pozostałych siedmiu sprawach, pomimo toczącego się postępowania, brak było rozstrzygnięcia. W jednym przypadku oczekiwano na wydanie opinii przez biegłego sądowego, w sześciu natomiast sprawy przekazano do Trybunału Konstytucyjnego z pytaniem konstytucyjnym o zgodność przepisów ustawy z Konstytucją RP.

Wykres 4

Rozstrzygnięcie sądu (w liczbach bezwzględnych)

Wobec wszystkich osób, które uznane zostały za stwarzające zagrożenie, niezależnie od zastosowanego środka postpenalnego, sąd zarządził:

- pobranie wymazu śluzówki policzków w celu przeprowadzenia analizy DNA;
- pobranie odcisków linii papilarnych;
- wykonanie zdjęć, szkiców i opisów wizerunku;
- umieszczenie wyników analizy DNA, odcisków linii papilarnych, zdjęć, rysunków oraz opisów wizerunku w odpowiednich bazach i zbiorach danych²³.

Podkreślenia wymaga również kwestia współpracy sądów z odpowiednimi placówkami. Wyniki analizy wskazują bowiem, że występowały problemy z przekazywaniem informacji z sądów do odpowiednich placówek, m.in. policji oraz KOZZD. Zdarzało się, że to placówki zwracały się do sądu z pytaniem o sposób rozstrzygnięcia oraz o przesłanie odpowiedniej dokumentacji w celu podjęcia odpowiednich działań. Regułą było, że KOZZD zwracał się z prośbą o przesłanie dokumentacji z prowadzonego postępowania sądowego (opinii z zakładu karnego, stosowanych programów, opinii biegłych w sprawie).

W analizie orzeczonych środków postpenalnych istotne wydaje się też zwrócenie uwagi na inne nałożone na skazanych obowiązki. Jest to szczególnie ważne w sprawach, w których zastosowano nadzór prewencyjny. Umieszczenie w Ośrodku

²³ Zbiory danych wymienione zostały w ustawie o Policji.

zawiera w sobie element terapeutyczny. Osoby przebywające w placówce poddane są bowiem kompleksowej terapii w zależności od wykazywanych zaburzeń oraz potrzeb.

Osoby, wobec których orzeczono nadzór prewencyjny poddane są kontroli zachowania w warunkach wolnościowych, natomiast sam środek nie ma charakteru terapeutycznego. Ważne jest więc, aby w orzeczeniu sąd nałożył odpowiednie obowiązki związane z postępowaniem terapeutycznym oraz wskazał placówkę.

5.2.11. Czas trwania postępowania sądowego

Interesująco przedstawiają się wyniki odnoszące się do czasu trwania postępowania sądowego. Zaledwie trzy sprawy zakończyły się prawomocnym orzeczeniem przed upływem 3 miesięcy. Niemal co czwarta trwała do pół roku, a prawie połowa – do 1 roku. W odniesieniu do siedmiu spraw możemy powiedzieć, że toczą się one nadal, gdyż w jednej powołano biegłych sądowych w sprawie, a sześć przesłano do Trybunału Konstytucyjnego (por. tabela 14).

Tabela 14 Czas trwania postępowania sądowego		
	Liczby bezwzględne	Procent
Do 3 miesięcy	3	7,0
Powyżej 3 do 6 miesięcy	9	20,9
Powyżej 6 do 12 miesięcy	18	41,9
Powyżej 12 miesięcy	6	14,0
Sprawy w toku	7	16,3
Ogółem	43	100,1

Tylko w odniesieniu do 13 osób orzeczenie w sprawie wniosku wydane zostało w czasie odbywania przez skazanego kary pozbawienia wolności. W pozostałych zakończonych prawomocnie sprawach stało się to już po opuszczeniu placówki penitencjarnej (23).

5.2.12. Ustalenie zakresu zabezpieczenia

Z punktu widzenia ochrony potencjalnych osób pokrzywdzonych kwestia ta wydaje się niezwykle ważna. W 12 sprawach, w których toczyło się postępowanie, również tych przesłanych do Trybunału Konstytucyjnego, prokurator wystąpił z wnioskiem o zabezpieczenie roszczenia. W dziewięciu przypadkach wnioski zostały uwzględnione.

Zakres zabezpieczenia we wszystkich przypadkach (dziewięciu) obejmował informowanie komendanta powiatowego policji o swoim miejscu pobytu, terminach i miejscach wyjazdów. Wobec sześciu osób orzeczono zobowiązanie do przebywania na terenie RP lub zakaz opuszczania kraju. W pięciu natomiast przypadkach upoważniono organy policji do prowadzenia wobec uczestników postępowania czynności operacyjno-rozpoznawczych mających na celu zapobieżenie popełnieniu

przestępstwa. Ponadto w poszczególnych przypadkach zastosowano obowiązek zgłaszania się w komendzie miejskiej policji (trzech), zobowiązanie do poddania się leczeniu psychiatrycznemu (jednym), powstrzymanie się od kontaktów z osobą pokrzywdzoną (jednym), zakaz przyjmowania środków odurzających (jednym) oraz umieszczenie w Regionalnym Ośrodku Pomocy Społecznej (jednym).

5.2.13. Zawieszenie postępowania

W analizowanym materiale empirycznym wyraźnie zarysował się problem braku jasnych i jednolitych rozwiązań, w sytuacji braku rozstrzygnięcia kwestii zgodności ustawy z Konstytucją RP. Jak już wspomniano, praktyka była różna. W części spraw sędziowie w ogóle nie zajmowali się kwestią zgodności ustawy z Konstytucją RP i orzekali na podstawie aktualnego stanu prawnego. W sześciu przypadkach sprawy zostały skierowane do Trybunału Konstytucyjnego z pytaniem o zgodność przepisów ustawy z Konstytucją RP. W tym czasie sąd, mając na uwadze ekonomikę procesową, stosował na podstawie art. 177 § 1 pkt 1 Kodeksu postępowania cywilnego²⁴ zawieszenie postępowania do czasu rozstrzygnięcia zagadnienia prawnego przez TK.

Rozwiązanie takie budziło zastrzeżenia natury prawnej i zaskarżane było wielokrotnie przez prokuratorów oraz adwokatów. Sąd każdorazowo w uzasadnieniu zastosowania takiego rozwiązania odwoływał się do wyroku z 28.09.1994 r.²⁵, w którym wskazano, „iż na podstawie art. 177 par. 1 pkt 1 k.p.c. sąd może zawiesić postępowanie w sprawie cywilnej także w przypadku przedstawienia Trybunałowi Konstytucyjnemu przez sąd w innej sprawie pytania prawnego dotyczącego zgodności z Konstytucją ustawy, która ma być zastosowana²⁶”.

5.3. Środki postpenalne

Jednym z ważniejszych celów omawianego badania było poznanie zarówno praktyki orzekania nadzoru prewencyjnego oraz umieszczenia w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym, jak i praktyki wykonywania tych środków.

Jak już przedstawiono wcześniej, na 43 analizowane sprawy 36 zostało prawomocnie zakończonych. Wobec większości złożonych wniosków sąd wypowiedział się, że wnioskowany środek należy zastosować. Wobec 22 skazanych sąd orzekł nadzór prewencyjny oraz terapię w warunkach wolnościowych, natomiast wobec siedmiu umieszczenie w placówce zamkniętej – czyli w KOZZD.

5.3.1. Nadzór prewencyjny

Analiza materiału empirycznego dotyczącego nadzoru prewencyjnego, w tym w szczególności sposobu jego wykonywania, dostarczyła niezwykle interesujące dane.

Ustalono, że wobec wszystkich osób, wobec których zastosowano nadzór prewencyjny, sąd nałożył również obowiązek poddania się leczeniu terapeutycznemu. W dziewięciu przypadkach było to leczenie dla sprawców przestępstw seksualnych

²⁴ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2016 r. poz. 1822 ze zm.) – dalej k.p.c.

²⁵ I PRN 61/94.

²⁶ OSNP 1995/1, poz. 6.

wykazujących zaburzenia preferencji seksualnych, wobec dwóch osób sąd nałożył obowiązek leczenia uzależnienia od alkoholu oraz wobec kolejnych dwóch podjęcia leczenia psychiatrycznego. W następnych dwóch przypadkach osobę zobowiązano zarówno do leczenia uzależnienia od alkoholu, jak i leczenia psychiatrycznego. W pozostałych sześciu przypadkach nie został określony przez sąd rodzaj terapii, wskazano jedynie, że ma ona odpowiadać zaburzeniom lub całkowicie pominięto te kwestie. Ponadto wobec pięciu osób nałożono obowiązek powstrzymywania się od używania alkoholu.

Również we wszystkich sprawach sąd wskazał podmiot leczniczy. W dwóch przypadkach wskazano placówkę uwzględnioną na ministerialnej liście jednostek realizujących działalność leczniczą w ramach stosowanych środków zabezpieczających wobec sprawców przestępstw seksualnych, wykazujących zaburzenia preferencji seksualnych. Warto w tym miejscu jednak zaznaczyć, że lista tych placówek nie ma zastosowania wobec osób, którym nadano status stwarzających zagrożenie. W ramach gwarantowanych świadczeń leczniczych oraz podpisanych umów z Narodowym Funduszem Zdrowia (dalej NFZ) dotyczy ona tylko osób, wobec których zastosowano środki zabezpieczające na podstawie art. 93c § 3 k.k. (dawnego art. 95a k.k.)²⁷.

Przedmiotem szczególnego zainteresowania były procedury związane z wykonaniem orzeczonego nadzoru prewencyjnego. Jak wskazuje się w ustawie, celem prowadzonego nadzoru jest ograniczenie zagrożenia życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób ze strony osoby stwarzającej zagrożenie, która nie została umieszczona w Ośrodku (art. 22 u.p.o.z.p.).

Nadzór prewencyjny sprawowany jest przez komendanta powiatowego policji (miejskiego lub rejonowego) na obszarze którego osoba stwarzająca zagrożenie ma miejsce stałego pobytu. Na osobie, wobec której zastosowano nadzór prewencyjny, ciąży obowiązek każdorazowego informowania komendanta policji sprawującego nadzór o zmianie miejsca stałego pobytu, miejsca zatrudnienia, imienia, nazwiska, a jeżeli komendant policji tego zażąda, również udzielania informacji o aktualnym i zamierzonym miejscu pobytu oraz o terminach, i miejscach wyjazdów.

Na podstawie informacji zawartych w aktach sprawy weryfikowano więc, jak przebiegało prowadzenie nadzoru prewencyjnego, ze szczególnym uwzględnieniem, po pierwsze, czy osoba, wobec której został on orzeczony, uchyliła się od nałożonych na nią obowiązków leczniczych. Po drugie, zwracano uwagę na podporządkowanie się regułom nadzoru, tj. informowanie o zmianach miejsca zamieszkania, pobytu, pracy. Po trzecie, interesujące były kwestie dotyczące technicznych aspektów prowadzonego nadzoru prewencyjnego przez policję. Aby to prześledzić, odnotowywano liczbę złożonych do sądów sprawozdań z prowadzonych nadzorów, częstotliwość ich składania oraz badano zawarte w nich informacje.

W analizowanym materiale informacja o tym, czy osoba stwarzająca zagrożenie uchyliła się od nałożonego na nią obowiązku leczenia, znalazła się tylko w dwunastu sprawach, a więc tylko w co drugiej. W pozostałych nadzorach w aktach sprawy brak było informacji na ten temat.

²⁷ Szerzej A. Więcek-Durańska, *Orzekanie i wykonywanie środka zabezpieczającego wobec sprawców przestępstw seksualnych wykazujących zaburzenia preferencji seksualnych*, „Prawo w Działaniu” 2015/23, s. 345.

Należy tu podkreślić, że uzyskany materiał badawczy z realizacji nadzoru prewencyjnego był niepełny, co związane jest z różną praktyką sądów w tym zakresie. W części sądów (10 z 22) w aktach sprawy brak było jakichkolwiek informacji z realizacji nadzoru. Brak było również oznak, aby sąd prowadził jakąkolwiek kontrolę w tym zakresie.

W 12 sprawach, w których analizowano sprawozdania z prowadzonego nadzoru prewencyjnego, w dwóch przypadkach placówka prowadząca oddziaływanie terapeutyczne informowała, że pacjent nie zgłosił się na terapię. W odniesieniu do siedmiu mężczyzn potwierdzono, że zgłosili się oni do wskazanej przez sąd placówki i kontynuują leczenie. W odniesieniu do pozostałych brak było szczegółowych informacji, placówki nie zostały bowiem zobowiązane do informowania sądu o przebiegu terapii.

Warto również podkreślić, że wśród analizowanych spraw zdarzały się i takie, w których problemy z realizacją nałożonego obowiązku były po stronie placówki. W jednym z takich przypadków osoba, wobec której orzeczono nadzór prewencyjny, zgłosiła się do odpowiedniej placówki leczniczej. W poradni jednak nie uzyskała pomocy, dyrektor placówki twierdził, że poradnia nie jest w stanie zapewnić odpowiedniej pomocy terapeutycznej ze względu na fakt, iż sprawca jest osobą bardzo groźną i niebezpieczną.

Decyzję umotywowano faktem, że: „(...) ośrodek nie posiada wykwalifikowanej służby ochrony ani odpowiedniego systemu dozoru dla takiej osoby, jak również odpowiedniego pomieszczenia (...) w ośrodku, jako terapeuci pracują w przeważającej większości kobiety, również wśród pacjentów jest wiele kobiet. (...) w razie jakiegś nieprzewidzianej sytuacji czy też ataku ze strony osoby takiej jak pan (...) oczekiwanie na pomoc z zewnątrz służb policji mogłoby doprowadzić do tragedii (...)”.

Mężczyzna, któremu odmówiono pomocy, zwrócił się do sądu z prośbą o wskazanie innej placówki, otrzymał odpowiedź, że w interesie samego sprawcy jest, aby zorganizował sobie czas tak, by mógł się wywiązać z nałożonych obowiązków, inaczej zostanie umieszczony w placówce.

W innej z badanych spraw, osoba, wobec której orzeczono nadzór, notorycznie uchylała się od nałożonego obowiązku uczestnictwa w terapii dla sprawców przestępstw seksualnych wykazujących zaburzenia preferencji seksualnych. Przedstawiciele placówki wielokrotnie zwracali się bezpośrednio do sądu, że skazany powinien być leczony w warunkach zamkniętych, gdyż nadużywa środków psychoaktywnych, w związku z czym jest duże prawdopodobieństwo popełnienia przez niego czynu zabronionego. Placówka podała adres noclegowni, w której przebywał mężczyzna, lecz sąd w odpowiedzi wskazał, że nie zna miejsca pobytu osoby, której dotyczy wnioski. Dopiero za drugim razem, gdy placówka wysłała pismo, że jest duże ryzyko popełnienia przestępstwa przez pacjenta, sąd interweniował.

Analiza danych zawartych w sprawozdaniach z nadzorów prewencyjnych wskazuje, że tylko w trzech przypadkach komendant policji zwracał się do sądu o zmianę nałożonego orzeczenia. W pierwszym przypadku skazany uchylał się od nadzoru policji, komendant policji zwrócił się z wnioskiem o umieszczenie osoby w KOZZD – co zostało uwzględnione. W dwóch pozostałych przypadkach komendant zwrócił się do sądu o zwolnienie z prowadzonego nadzoru prewencyjnego, ze względu na fakt prawidłowego wywiązywania się z nałożonych na osobę obowiązków. W obu

przypadkach wnioski zostały uwzględnione przez sąd, choć w jednym przypadku dołączona do wniosku dokumentacja budziła pewne wątpliwości. Po pierwsze, wszystkie sprawozdania w tej sprawie zostały złożone w jednym terminie. Po drugie, w odniesieniu do osoby, której dotyczył wniosek istniały sprzeczne informacje. Policjant prowadzący nadzór przedstawiał, że osoba ta wywiązuje się prawidłowo z nałożonych obowiązków, natomiast w sprawie pojawiły się informacje, iż prowadzone jest wobec niej postępowanie karne o popełnienie przestępstwa o charakterze agresywnym.

Jak już podkreślano, to na osobie, wobec której prowadzony jest nadzór prewencyjny, ciąży obowiązek informowania komendanta policji o wszystkich zmianach związanych z miejscem zamieszkania, pobytu, pracy oraz zmiany danych personalnych. Na podstawie analizy materiału empirycznego ustalono, że tylko cztery osoby każdorazowo informowały komendanta policji o wyżej wymienionych zmianach, natomiast dwie osoby o takich zmianach nie poinformowały. W pozostałych przypadkach brak było wzmianki na ten temat w aktach sprawy.

W jednym tylko przypadku w sprawozdaniu z prowadzonego nadzoru prewencyjnego policja wskazała na fakt prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych, w trakcie których ujawniono, że skazany stara się nawiązać kontakt z osobami małoletnimi.

5.3.2. Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym

Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym jest placówką powołaną do funkcjonowania na podstawie ustawy z 22.11.2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzającymi zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób. Głównym zadaniem Ośrodka jest prowadzenie postępowania terapeutycznego wobec osób stwarzających zagrożenie.

Analiza uzyskanych danych empirycznych dotyczących orzeczonych środków postpenalnych wykazała, że umieszczenie w KOZZD stosowane było w badanym czasie siedmiokrotnie. Z czego w odniesieniu do jednej sprawy w postępowaniu kasacyjnym orzeczony środek został uchylony, a skazany ze względu na wykazywaną chorobę psychiczną został umieszczony w zakładzie psychiatrycznym.

W interesujący sposób przedstawiają się uzyskane wyniki dotyczące sposobu realizacji orzeczonego środka. Spośród siedmiu skazanych, wobec których został on orzeczony, trzech skazanych przetransportowanych zostało po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności z zakładu karnego do placówki, dwóch przetransportowano z zakładu psychiatrycznego, a jeden przebywający na wolności nie stawiał się w określonym terminie wezwany listownie.

W związku z zaistniałą sytuacją sąd wydał postanowienie o poszukiwaniu osoby, dwa dni po orzeczeniu mężczyzna został zatrzymany i przewieziony do wyznaczonej placówki.

Zgodnie z przepisami u.p.o.z.p. osoba umieszczona w Ośrodku objęta jest odpowiednimi oddziaływaniami terapeutycznymi, których celem jest poprawa stanu jej zdrowia w stopniu umożliwiającym funkcjonowanie w społeczeństwie, w sposób niezagrażający innym osobom. Wobec każdej osoby umieszczonej w Ośrodku, kierownik placówki przygotowuje indywidualny plan terapeutyczny.

W analizowanym materiale empirycznym brak było omawianej dokumentacji. Dokumentacja ta znajduje się w placówce realizującej orzeczonego środek.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że według przepisów u.p.o.z.p. sąd nie rzadziej niż raz na 6 miesięcy, na podstawie opinii lekarza psychiatry oraz wyników postępowania terapeutycznego, ustala, czy jest niezbędny dalszy pobyt osoby stwarzającej zagrożenie w placówce.

Jak już wspomniano, akta sprawy nie zawierały takich informacji, więc nawet jeżeli sąd weryfikował te kwestie, to nie zostało to odnotowane w sprawie, do akt nie została również dołączona opinia. Można zaryzykować stwierdzenie, że sąd nie interesował się tymi sprawami.

5.4. Sprawy, w których uznano, że skazany nie stwarza zagrożenia

Wśród analizowanych przypadków, w których dyrektor zakładu karnego zwracał się do sądu o uznanie więźnia za osobę stwarzającą zagrożenie, sąd, po przeanalizowaniu materiału zgromadzonego w sprawie, w siedmiu przypadkach takiego statusu nie nadał.

W większości przypadków (4 na 7) sąd opierał się na ocenie prawdopodobieństwa ryzyka opracowanego przez biegłych sądowych. Tam, gdzie zostało ono ocenione jako niskie lub bardzo niskie skazanemu nie nadano statusu osoby stwarzającej zagrożenie, w jednej ze spraw prokurator uczestniczący w postępowaniu zwrócił się do sądu o umorzenie sprawy ze względu na brak przesłanek do zastosowania środków. Biegli sądowi w opinii wskazali, że ryzyko popełnienia czynu zabronionego jest niskie.

W pozostałych trzech z siedmiu badanych spraw sąd umorzył postępowanie po otrzymaniu ekspertyzy przygotowanej przez biegłych sądowych. Opinia wskazywała, że skazany cierpi na chorobę psychiczną, w związku z tym brak było podstaw do zastosowania przepisów ustawy o przestępcach niebezpiecznych, wobec skazanych znalazły zastosowanie przepisy ustawy z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego²⁸.

6. PODSUMOWANIE I WNIOSKI Z BADAŃ

Pomimo że zebrany materiał empiryczny stanowią jedynie 43 sprawy, analiza zawartej w nich dokumentacji pozwoliła na wysunięcie wielu wniosków dotyczących zarówno problemów związanych ze stosowaniem tego typu środków, jak i praktycznych aspektów związanych z ich orzekaniem i wykonywaniem.

Ważną kwestią, na którą należy zwrócić uwagę, są wnioski, które dyrektorzy zakładów karnych kierują do sądów o uznanie osób za stwarzające zagrożenie. Na pewno warto doprecyzować, jakie informacje powinny się w nich znaleźć. Badane wnioski zawierały informacje o tym, jak długo skazany odbywa karę w systemie terapeutycznym, podkreślić jednak należy, że czas ten nie jest równoznaczny z faktycznym uczestnictwem w terapii lub innych oddziaływaniach korekcyjnych. Wydaje się, że istotne byłoby podanie liczby godzin stosowanych programów.

²⁸ Dz.U. poz. 535.

Jak uwidoczniły analizy akt, 1/3 skazanych w ogóle nie uczestniczyła w żadnych oddziaływaniach terapeutycznych ze względu na odmowę, a karę odbywali w systemie terapeutycznym.

Istotna wydaje się również kwestia sprecyzowania, kiedy dyrektor zakładu karnego powinien zwrócić się do sądu o wydanie odpowiedniego orzeczenia. Pomimo że przepisy ustawy nie wykluczają zastosowania środków postpenalnych po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności przez skazanego, to korzystne byłoby, aby termin ten został sprecyzowany.

Warto zwrócić uwagę na brak jasnych wytycznych co do stosowania zabezpieczenia roszczenia. Szczególnie w sprawach, w których dyrektorzy złożyli wnioski w ostatniej chwili przed opuszczeniem przez skazanego zakładu karnego (np. w tym samym dniu, w którym skazany opuszczał zakład karny) nie było możliwości wydania orzeczenia ze względu na brak opinii lub konieczność podjęcia innych czynności w sprawie. Skazani opuszczali placówkę penitencjarną, lecz postępowanie toczyło się nadal. W niektórych przypadkach prokuratorzy lub dyrektorzy zakładów karnych zwracali się z wnioskiem o ustanowienie zabezpieczenia. Jak już wcześniej wspomniano, brak było jednolitych procedur w tej materii.

Podczas analizy materiału empirycznego zwrócono uwagę na czas powoływania pełnomocnika skazanego. Należy bowiem zaznaczyć, że istniały pewne opóźnienia w powoływaniu pełnomocników. Na powołanie biegłych sądowych w sprawie ustawodawca określił termin siedmiodniowy (choć nie do końca wiadomo, czy chodzi o wszystkich biegłych czy tylko o biegłych psychiatrów), natomiast o pełnomocniku nie ma mowy w u.p.o.z.p. Również i tu należy podkreślić, że czas powołania pełnomocnika przez sąd nie jest rzeczywistym czasem, gdyż na podstawie orzeczenia sądu pełnomocnik z urzędu jest wyznaczany przez Radę Adwokacką. W efekcie czas ten w niektórych przypadkach był dość długi, a skazany, wobec którego procedowano w sprawie nadania statusu osoby stwarzającej zagrożenie, pozbawiony był pomocy.

Oprócz procedury orzekania środków postpenalnych niezwykle ważny jest sposób ich realizacji. Co zaskakujące, w aktach spraw brak było pełnej dokumentacji z realizacji nałożonych środków. Problemy te zaobserwowano w odniesieniu zarówno do nadzoru prewencyjnego, jak i umieszczenia w KOZZD. Na tej podstawie można wnioskować, że brak było bieżącej kontroli orzeczonych środków.

W procedurze orzekania nadzoru prewencyjnego istotne jest wyznaczenie odpowiedniej placówki lecznictwa ambulatoryjnego lub stacjonarnego. Również na tym etapie pewne procedury wymagają poprawy. Osoby kierowane były do placówek, które nie miały podpisanych umów z NFZ, brak było w nich odpowiednich profesjonalistów (głównie seksuologów), ich odległość od miejsca zamieszkania osób do nich kierowanych była znacząca (200 km). Uwidoczniły się też problemy z przyjmowaniem osób uznanych za stwarzające zagrożenie, ze względu na niechęć, a przede wszystkim strach pracowników placówek.

Problemem okazało się również przekazywanie informacji pomiędzy sądem a placówkami realizującymi orzeczone środki postpenalne. Wydaje się, że gdyby istniały pewne procedury przesyłania informacji do placówek, takich jak KOZZD czy policja, współpraca przebiegałaby sprawniej.

Podsumowując, należy stwierdzić, że na podstawie przeprowadzonego badania trudno jest określić skuteczność stosowania środków postpenalnych, m.in.

ze względu na fakt, iż dokumentacja dołączona do akt spraw nadesłanych do Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości była niekompletna. Trudno jest określić również efektywność stosowanego umieszczenia w Ośrodku, skoro żadna z osób umieszczonych tam jeszcze go nie opuściła. Również w odniesieniu do nadzoru prewencyjnego tylko w dwóch przypadkach komendant Policji zwrócił się o zwolnienie osoby z nadzoru. Pozostałe sprawy bądź nie są jeszcze rozstrzygnięte, bądź są w trakcie realizacji nałożonych środków.

Słowa kluczowe: nadzór prewencyjny, przestępcy niebezpieczni, osoby stwarzające zagrożenie, środki postpenalne, Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym

Summary

Anna Więcek-Durańska, Adjudicating practice of preventive supervision and placement of persons who pose danger in the National Centre of Antisocial Behaviour Prevention

This paper presents the results of a study aimed at presenting the adjudicating policy that consists in applying preventive supervision and placing persons who pose danger at the National Centre of Antisocial Behaviour Prevention on the basis of the Act of 22 November 2013 on Dealing with Persons with Mental Disorders Who Constitute a Threat to Other Persons' Life, Health or Sexual Freedom.

After the amendments introduced by the Act of 20 February 2015 on Amendments to the Act – Criminal Code and Certain Other Acts, these provisions apply to persons who have been convicted for crimes committed before 1 July 2015.

The study covered cases in which prison directors made motions for a prisoner to be considered a person who poses a threat within the meaning of the Act in question. The analysis concerned both cases in which the person was found to pose a threat and one of the so-called post-penal measures was applied, as well as cases where the person the motion concerned was found not to pose a threat.

The key finding in this study is that there is no uniform adjudicating policy. One of the aspects that merit attention is lack of clear guidelines as to applying security for claims. Other issues that seem worth clarifying include the time when the prison director should submit the relevant motion to a court and the information to be included in the motion in point, including information about the therapeutic process so far. As demonstrated by analyses, around one-third of the inmates did not take part in any form of therapy, while they served their sentence under a therapeutic system. Apart from the very procedure of adjudicating post-penal measures, the manner in which they are implemented is of great importance. The case files did not contain full documentation of the applied measures. Determining adequate specialist treatment centres also posed a considerable problem.

Keywords: preventive supervision, dangerous criminals, persons who pose threat, post-penal measures, National Centre of Antisocial Behaviour Prevention